

383 MEMOARANTECKNINGAR

HUB, JVS handskriftssamling

I. Väg till senaten.

Från längre tid tillbaka hade jag haft lyckan åtnjuta Herr Friherre K. J. Walléens välvilliga uppmärksamhet. Den inleddes kanske genom en god vän, sedermera lektor Karl Backman, som var informator i familjen. I lyceum fäste jag mig mycket vid hans son Edvard, som då
10 var primus på skolan, och med hvilken jag såsom inspektor för disciplinen derföre stod i närmare förbindelse. Senare gaf jag äfven lektioner åt yngre sonen Alfons, som tillhörde eleverna i en s. k. studentfabrik.

Friherre Walléen var en man från gustavianska tiden, af hvilka kanske i synnerhet här i Finland exemplar lefde qvar långt efter dess upphofsmans död¹. Han var derföre älskare af litteratur och konst och mecenat, på sätt han kunde vara det, i allmänna umgänget och genom sitt inflytande. När jag började göra mig bemärkt som skriftställare, hade jag erfarenhet deraf. Då jag sedan återkom från utlandet 1842,
20 önskade friherre Walléen, att jag skulle stanna qvar vid universitetet. Han erbjöd mig på enkefriherrinnan Rehbinders^s vägnar båda de nyss donerade Rehbinderska stipendierna, hvilka hon sjelf egde att första gången bortgifva. ||Att anbudet föranleddes af min faderliga vän, professor J. J. Tengström, minskar icke välviljan i baron Walléns tillgörande. || Men emedan dessa stipendier afsågo studier för licentiat-examen, hvilken jag vid 37 års ålder icke ville underkasta mig, och då det hade varit odiöst att beröfva andra båda stipendierna, kunde jag icke mottaga anbudet.

Efter min återflyttning till Helsingfors 1850 lät friherre Walléen
30 invälja mig i direktionen för vexelundervisningsskolorna, i hvilken han var ordförande, och i hvilken befattning jag sedermera efterträdde honom. Så fortforo våra kommunikationer, och mina besök syntes honom alltid välkomna – i synnerhet som han gerna visade sina Elzevirer och andra dyrbara bokupplagor, samt gerna talade om den nya litteraturen, hvilken aldrig saknades på hans bord.

Friherre Stjernvall-Walléens bekantskap gjorde jag först år 1855, på hans halfbror Edwards begrafning. I denne förlorade landet utan tvifvel en god förhoppning för framtiden. Ty han egde, en manlig, fast karaktär och goda kunskaper. Äfven han hade bevisat mig en reel
40 vänskapstjenst.

Korrt efter det grefve Berg tillträdt generalguvernörsemetet, förekom ett då beryktadt lätsinnigt studentupptåg af skålar och tal för de fientliga generalerna m. m. I detsamma voro åtskilliga adliga ungdomar inblandade. – En högt uppsatt anhörig till desse intalade grefve Berg, att all oro i studentkorpsen i mig hade en farlig instigator. Nu hade jag, väl kännande min ställning efter min flyttning till Helsingfors, gjort mig till regel att hålla mig så aflägsnad från universitetet som möjligt och mottog äfven af dåvarande Vicekansler, baron Nordenstam, komplimanger för detta kloka förfarande. Beskyllningen var derföre fullkomligt grundlös. Men grefve Berg, qvick i tankarne, beslöt
50

¹ Gustaviansk artighet: Jag bodde 1843 i en mycket skral, liten vindskammare hos gamla Fru Strandberg och fick der äran mottaga friherre Walléen. Då den resliga herrn vid inträdet stötte sin hatt i dörrposten, ansåg jag mig böra ursäktas att mitt boningsrum var så skralt. Svaret lydde: »Der magister Snellman kan bo, der är det alltid för mig en ära att få träda in.» – Vackert så för en docent!

utan vidare låta förvisa mig från staden. Kanslidirektorn Walléen fick befallning uppsätta skrifvelse härom till guvernören i länet. Men Walléen satte sig på tvären med den framgång, att skrifvelsen stannade i bläckhornet, Först efteråt fick jag genom tredje person kunskap om det öde, som tillämnats mig. Om baron Nordenstam kände till saken, är jag säker, att han bidrog till utgången.

Begrafningen gaf mig en naturlig anledning att för baron Stjernvall-Walléen omtala min tacksamhetsskuld till den nyss hädangångne och till familjen. Lika naturligt kan vara, att en sådan inledning af bekantskapen icke gör ett frånstötande intryck; och jag har anledning tro, att baron Stjernvall-Walléen för mig hyst personlig välvilja, ehuru han visst är den man, för hvilken i allmänna angelägenheter saken är allt, personen platt intet. Någon korrespondens tidigare än 1861 kan jag icke påfinna. Men af denna värdefulla bekantskaps inflytande erfor jag inom kort tid ett omisskänneligt prof. Detta inflytande har, såsom känt, berott af den välvilja, med hvilken kejsar Alexander II redan såsom tronföljare omfattade baron Stjernvall-Walleen. Senare erhöll han äfven en inflytelse rik official ställning såsom Ministerstatssekreterareadjoint och ledamot i Komitén för finska ärendena (1857).

Omkring 1855 rådde inom universitetet en obehaglig spänning mellan då »varande» Vicekanslern å ena sidan, lärare och lärjungar å den andra. Man kan väl säga, att hela landet i denna fråga tagit parti med en helt sydländsk ifver. Det väckte derföre allmännaste glädje, då det förljöds, att den humana och ridderliga friherre Munck blifvit utsedd till Vicekansler. Mig erbjöds plats såsom Vicekanslerssekreterare – ett arrangement, hvilket så vidt jag kunde finna, var afsedt redan, förrän utnämningen skedde. Emedan jag dock insåg, att en sådan ställning skulle ställa mig i ett obehagligt förhållande till isynnerhet professorerna såsom ledamöter i konsistorium, afböjde jag anbudet. Jag hade antyd, att det obehagliga skulle främst föranledas deraf, att jag stod utom universitetet samt föreslagit att uppdraget skulle lemnas åt någon professor. Härpå följde förslaget, att jag skulle såsom sådan anställas. Men svårigheten var den, att filosofieprofessionen här, såsom äfven vid alla Ryska universiteter, blifvit indragen. Den pietet, Hans Majestät hyser för sin hädangångne faders minne, är väl bekant; och ett rakt upphäfvande af någon dennes regeringsåtgärd torde derför aldrig ifrågakommit. Jag föreslog det mest anspråkslösa namn: »hodegetik» – en temligen dum nymodig uppfinning som skall beteckna vetenskapen om det vetenskapliga studium. I sak ansågs förslaget godt, men grefve Armfelt ryste för den »barbariska» termen. Och visst skulle grefven fått svårt att med vanligt behag förorda den hos Hans Majestät. Då tilltog min tapperhet, och jag föreslog djerft: »Sedeläran och vetenskapernas system» – Till min glada öfverraskning mötte intet hinder, och jag hade sålunda filosofin *in totum & tantum* till krets för min lärareverksamhet. Med professionen följde uppdraget att vid påfordran gå Vicekansler till handa. I förbigående må jag nämna, att jag endast engång häri hade ett viktigare uppdrag, nämligen att afgifva yttrande angående ett förslag att i stället för allmänt universitet enligt franskt mönster inrätta skolor (Écoles) för de särskilda fakultetsstudierna. Förslaget lärer nog haft ett ganska högt ursprung. Något vidare afhördes dock icke. I öfrigt blef befattningen snart en sinekyr. Jag hade gjort mig till regel att aldrig tala mot konsistorii majoritets förslag eller beslut, hade också ingen särskild frestelse härtill, emedan jag, så vidt jag minnes, städse tillhörde majoriteten. Men – dock kunde det anade icke undvikas. Vederbörande talebärare verkade, att efter något år

10

20

30

40

50

uppdrag saknades, utan att dock någon synbar ovilja från herr Vicekanslers sida inträdde.

Med bestämdhet kan jag icke påstå, att initiativet i vicekanslersombytet tillhörde baron Stjernvall-Walléen; men sådan är dock min tro på grund af, hvad jag i saken bevittnade. Att hvad dervid rörde min ringa person utgick från honom, det känner jag.

Jag skulle tro, att det var 1846, jag hade äran blifva personligen känd af Grefve Armfelt – hvilken jag då fick tillfälle uppvakta i Helsingfors. Mottagandet gaf äfven mig tillfälle lära känna grefvens rikskunniga urbanitet. Jag erinrar mig, att jag särskildt komplimenterades för ett yttrande i »Resa i Tyskland» angående Preussen och konung F<redrik> Wilhelm IV:s thronbestigning 1841, hvars riktighet grefven ansåg händelserna hafva bekräftat. Hvar och en, som hade det stora nöjet att komma in i grefvens rum, der soffan alltid var den besökandes plats, en stol derinvid grefvens egen, vet, att man der från första ögonblicket till det sista befann sig såsom i samtal med en gammal, god kamrat. Man fann det sjelfallet att uttala sin innersta tanke. Då jag längre fram ofta hade äran af både muntliga och skriftliga kommunikationer, är det derföre icke underligt, att jag äfven hade lyckan erfaras bevis på det tillitsfullaste förtroende från grefvens sida och att jag för hans person hyste sann tillgifvenhet. ||Hans lif i Petersburg måste förefalla en gammal magister förskräckligt, emedan en stor del af hvarje dag åtgick till att mottaga och aflägga besök. Men han syntes också vara road af att »causera», i hvilken konst han var en så stor mästare. När han, såsom flera gånger hände, uppsökte mig i mitt hotelqvarter, kunde han sitta hela timmen och prata så förtroligt om saker och personer, att jag stundom rätt häpnade öfver en sådan öppenhet.||

Grefve Armfelt har nu gått hädan, mätt af år och ära, och det är hans frånfälle, som drifvit mig att göra dessa länge uppskjutna anteckningar. Någon initiativernas man var han icke. Hans embetsställning gaf heller icke anledning dertill. Ty ministerstatssekreteraren har endast att föredraga, dertill att utfärda befallningar, då sådane omedelbart utgå från Hans Majestät utan senatens hörande. Visserligen tycker man, att embetets innehafvare kunde föranleda sådane befallningar. Men detta är en vådlig sak. Ansvar är då icke ringa både mot monarken och mot landet. Men grefvens hela lynne och karaktär voro för en sådan ansvarighet främmande, likasom främmande för all herrsklystnad, ehuru han väl förstod att upprätthålla sitt embetes värdighet. Återupprättandet af Komitén innebär ett bevis för det sagda. Föredraganden måste i otaliga fall dock yttra en egen mening. Grefven ville icke ensam bära ansvaret ens i alla dylika fall. Men väl torde Komitén äfven varit beräknad till ett stöd mot egenvilliga och vanligast okunniga generalguvernörer.

Under kejsar Nikolai regering och furst Mentschikoff's regimente i Finland skulle komitén troligen varit gagnlös. Det säges, att grefve Armfelt var väl sedd hos fursten. Då dennes politik bestod i att göra ingenting, och hans diktan och traktan gick derpå ut, att från Finland ingenting skulle förljudas, hvarken godt eller ondt, lättade detta visserligen grefvens ställning. Men han fick dock i furstens protégé, den beryktade Fischer, hvilken påtvangs honom såsom adjoint, en ful fisk att fjälla,

Denne herre hade varit något slags informator i furst Mentschikoffs hus, sedan privatsekreterare o. s. v. På den vägen fick han tillfälle tränga sig in i Finlands affärer och var en tid en här mäktig och fruktad man. Jag såg honom (1850) i Reval, der han vistades, för att bada, hette

det, men i sällskap med en förlupen »doktorinna», en ståtlig dam. Han sjelf var en reslig figur med groft utseende, icke Tysk, utan Tyskrysse. Gubben Böningh, som hade sin son vid statssekretariatet, gaf en middag för geheimerådet och doktorinnan, till hvilken han bjudit äfven mig och en ung halffransos, tillhörande stadens förnämsta handelsfirma. Fursten hade utverkat, att jag med första rummet å förslag till professionen blef förbigången, bedrifvit indragningen af tidningen »Saima», förbjudit inrättandet af en privat handelsskola i Helsingfors, emedan jag skulle blifva dess föreståndare. Tit. Fischer var antagligen icke främmande för dessa åtgärder. Mötet hade derföre för mig sin kuriösa sida. Efter middagen kommo oss emellan Finlands afärer till tals. Han utlade för mig styrelsens förträfflighet. Det rörde förnämligast tillsättandet af tjenster. Med anförda exempel ville han visa, att familjerelationer nu intet betydde – d. v. s. att han var en riktig demokrat. En knopp var äfven den, att titeln: Härads höfding med tur och befodringsrätt nu mera icke skulle utdelas, sedan man kommit underfund med, att den medförde en orättvis företrädesrättighet. Jag mottog af allt det intryck, att ett lands styrande egentligen bestod i tjensters besättande. Dermed skildes vi. Han föll med sin gynnare – och jag steg till professor, hvilket säkert icke hade skett, om de båda haft makten, ehuru kanske nog båda i öfrigt skulle rättat kappan efter den nya vinden.

Att greve Armfelt varmt befodrade ej blott Vicekanslersombytet, utan äfven min utnämning, derom är jag öfvertygad – lika varmt som han utan tvifvel ovilligt ||tretton år derefter|| inregistrerade en ny Vicekanslers utnämning. Grefven småsvor gerna, och han sade till mig (1867 i Oktober): »Tame – få vi icke honom ännu tillbaka!» Det var klart, att han ansåg sig vara ur stånd att förhindra saken, ehuru han ännu icke syntes veta, på hvilken punkt baron von Kothen skulle slå ned.

Åren gingo. Jag såg mina båda högtärade gynnaren vid deras tillfälliga besök i Helsingfors. – Till grefven tog jag mig en gång friheten skriva i universitetets angelägenheter för att klaga öfver det skadliga trakasserandet med studenternas politik, bevisande, att det var, att lyfta svansen på kalfven, och hänvisande till, att af dem väl skulle blifva precis dylika assessorer, som deras fäder och förfäder varit, läggande vigt derpå, att äfven lärarene icke lemnades någon ro. Brevet afgick efter rådplägning med Cygnæus. Konceptet i min portfölj torde vara fullt exakt. Grefven kom till Helsingfors under min vistelse på landet och sände mig genom Lille, som då var prorektor, en helsning, att brevets innehåll kommit till Majestätets kännedom och blifvit väl upptaget.

En annan gång hade jag klarligen väckt grefvens ovilja. Det är känt, att han skydde ceremonier och officiösa ärebetygelser. Han mottog aldrig uppvakning af universitetslärarene *in corpore*, lät aldrig för sig uppvisa studentkorpsen. Få studenter torde under hans långa biträdande-kanslerstid hafva sett hans vackra, intagande anlete. En enda gång gjorde han ett undantag och kallade till sig <er><a> professorer. Men det var ett olyckligt undantag. Han yrkade på ett slags spioneri och anmälan af ringledarena bland ungdomen. Vete Gud, hvarifrån han fått detta olycksaliga förslag. Af saken blef naturligtvis ingenting. Men under samtalet kom jag att fälla något uttryck, som han med försmädlig ton upprepade. Jag blef väl flat, men vet icke, att jag hade någon vidare olägenhet deraf.

Jag finner också ett utmärkt artigt bref af den 14 Okt<ober> 1862 till

svar på ett ifrån mig af d⟨en⟩ 2:a, hvori jag förordat en hemställan från Consistorium Academicum. Hvilken? Grefven skrifver: »Att Herr Kanslirådet ihågkommit mig med detta bref har varit för mig en sann tillfredsställelse, och den framställning, som utgjort skrifvelsens föremål, har just derigenom, om möjligt, erhållit en ännu större betydelse.» – H⟨ans⟩ M⟨ajestä⟩t är förberedd. Utsigt till önskad utgång.

Jag nämnde, att det tidigaste bref, jag påfinner från baron Stjernvall-Walleen, är af år 1861. Det rör på sätt och vis en tilldragelse, åt hvilken jag bör egna ett särskildt kapitel:

10

Januari Utskottet.

Den dag, förordningen om Utskottets sammankallande föredrogs i senaten, kom baron Langenskiöld till mig direkte från sammanträdet.

Vi voro promotionskamrater, väl icke mycket lierade, dock genom förmedling af Cygnæus och Ahlstubbe, som stodo honom närmare, ganska ofta i kamratligt umgänge. Senare afbröts detta, så att vi blott tillfälligtvis kommo tillsammans, tils han, blifven guvernör i Nylands län och Senator, stundom besökte mig och jag honom för någon allmän affär. Han insatte mig till ordförande i en tråkgig komité för navigationsskolornas reformerande, till ledamot i en annan angående utställande af förbindelser, lydande på metalliskt mynt o. s. v. Man hade fått en tanke, att han rådförde sig med mig, såsom jag senare hörde af baron Rokasowski. Det var ett fullkomligt misstag. Ty, ehuru vi kunde samtala om någon allmän angelägenhet, tillhörande hans omsorg, skedde det blott tillfälligtvis och antagligen i form af bifall till hans åsigter från min sida.

20

Nu kom han blek och upprörd. Jag hade samma dag bevistat konsistorii sammanträde och hört osäkra gissningar om reskriptets lydelse. Langenskiöld upplyste nu i korthet derom, än kortare om intrycket i senaten och bad, att jag skulle sammankalla några vänner till mig, med hvilka han kunde få meddela sig. Jag sände bud till Cygnæus och Rein och ett par andra, äfven till d⟨en⟩ v⟨arande⟩ professor Schauman, som dock icke infann sig. Langenskiölds afsigt synes varit den att genom oss få någon mildrande tydning i gång, isynnerhet som han sjelf oföränderligt blef vid den öfvertygelse, att reskriptet icke innebar någon konstitutionskränkning eller några vådor.

30

Han fann dock snart, att ingen af oss kunde dela hans öfvertygelse. – Det syntes nog, att beslutet tillkommit hastigt. Ty ehuru han isynnerhet höll derpå, att utskottet endast skulle yttra sig i ekonomiska frågor, hade han få sådana exempel i beredskap, såsom stängselförordningen m. m. – Jag skulle tro, att under dessa samtal hos honom tanken uppkom att göra utskottet endast till en komité för landtdagsfrågornas förberedande. Vi skildes sent. Följande morgon tidigt återkom han med ett härtill syftande meddelande i Allmänna tidningen, som efter skedd mindre ändring der inflöt, utan att på opinionen öfva någon synnerlig verkan.

40

Hvad jag då och efter hand om Utskottets tillkomst inhemtade, är följande. Framtiden skall väl lemna säkrare upplysningar.

50

Thronskiftet hade i landet väckt förhoppningar om all slags frihet. För min del bedröfvades jag af underrättelsen om kejsar Nikolai död. För mig var det klart, att endast en stark kejsarehand kunde värna oss, men att med fria institutioner i kejsardömet vår nöd rätt skulle börja. Frihet skulle vi nog få, men frihet att sända våra deputerade till någon nationalförsamling – i Moskva. Ty historien vittnar, att alla mäktiga

folk naturnödvändigt sträfva att assimilera förhandenvarande främmande elementer och till rikets enhet. Man hade hört, att kejsar Nikolai vid sin thronbestigning endast med svårighet kunde förmås att underteckna den sedvanliga thronförsäkran för Finland. Det sades, att grefve Rehbinder under knäfall bevekt honom dertill. Men man hade hört honom mot slutet af sin regering berömma sig af, att aldrig hafva brutit mot Finlands författning – otvifvelaktigt i god tro, ty t. ex., i reskriptet om rättighet för Grekiska trosbekännare att här bekläda embeten hade dock ständernas godkännande blifvit förutsatt, ehuru hinder då mötte deras sammankallelse. I en memoire (af Perowski, uppgafs det, hvilken en tid var inrikes minister) angående sättet att förryska Finland och Östersjöprovinserna, heter det rörande Finland: »Eders Majestät håller mot detta förslag sitt gifna ord; men en monark bör icke vidhålla ett löfte, som gör hans folk olycka». Thronföljaren kände äfven vi såsom upplyst och menniskovänlig. Men Ryssland och hela Europa hyste den föreställningen, att han var obeslutsam och eftergifvande. Till Rysslands och vår lycka har det visat sig, att Alexander II med den orubbligaste fasthet genomfört sina storsinnade reformer och icke blott fast skyddat, utan stärkt vår politiska tillvaro. De väckta förhoppningarne voro väl berättigade.

Främst stod naturligtvis den om en landtdags sammankallande. Grefve Berg hade med anledning af Schaumans bekanta festtal, af hvilket Reins i programmet mera blygsamt yttrande enahanda förhoppning helt och hållet bortskymdes: »öfverallt, der jag rest i landet, har jag hört samma önskan.» Han hade nu utverkat befallning till Senaten att inkomma med uppgift på de frågor, som främst för sin lösning skulle kräfva ständernas medverkan. Saken var dermed till vidare slut. Ingen fick i skrift tala derom »Sie werden mir mein Werk verderben» sade den gamla herrn.

Men åtskilliga tilldragelser hade förrådtt otålighet öfver väntan. Äfven för Polen hade ett slags sjelfstyrelse varit afsedd. En komté höll på med förslag till dess ordnande. Men otåligheten gjorde väntan lång, och de, för hvilka intet annat var nog än fullkomlig politisk sjelfständighet, begagnade den att inleda ett utbrott. Oroligheterna hade der börjat. Kejsaren önskade derföre göra något vidare för Finland. Men landtdag ansågs omöjlig under dåvnrande förhållanden, främst derföre, att den stora emancipationen i Ryssland förestod, och med den osäkerhet för närmaste framtid. Så har berättats. Frågan var nu den att föreslå, hvad till vidare borde göras?

Nu efteråt är lätt att hitta derpå. Senaten hade blott behöft uppgifva frågorna; komitéer sammankallas; myndigheterna höras öfver deras förslag; komité-yttrandena jämte anmärkningar af ||särskilda|| komitéer inom senaten granskas, kanske i en del frågor nya komitéer sammankallas. Det är otroligt, hvilken tid ett sådant komitéväsende förmår tänja på en fråga. Hade dertill förslagen blifvit tryckta och offentlig granskning tillåten, skulle tiden förgått under stor förnöjsamhet. Ty ingen enda landtdagsfråga var af den art, att dess afgörande ett par år tidigare eller senare var af särdeles vikt.

Olyckligtvis hittade man på utskottet. Hvem uppfinnaren var? känner jag icke; men jag antager på flera skäl, att förslaget utgått från Langenskiöld. Saken var främmande för hans embetsverksamhet. Hans deltagande deri måste hafva föranledts i Petersburg, för honom oväntadt, af underrättelsen om Hans Majestäts afsigt att genom någon åtgärd tillfredsställa önskningarne i Finland. Utan tvifvel hade härvid baron Stjernvall-Walleen den aktiva, drifvande rolen, och Senator

Brunér var då själfskrifven vid öfverläggningen. Om frågan diskuterats i samlad komité, skall väl framtiden utvisa. Att grefve Armfelt var med om saken är själfallet. Men det underbara är, att den bedrefs, utan att grefve Berg, som dock befann sig i Petersburg, fick del deraf. Hvarföre? Man fruktade, att han med sina förslag skulle skämma bort den goda saken. Denna fruktan var icke ogrundad. Ty ett dunkelt, men högst sannolikt rykte visste, att han åsyftade en fullkomlig konstitutionsändring, en landtdag, bestående af ett mindre antal valda ombud, samlade i en kammare, och att ett utkast till denna nya representation var utarbetadt af hans före detta kanslichef, då varande Senator Antell. Att han dock skulle höras, förrän reskriptet om Utskottet underskrefs, måste väl vederbörande tagit för gifvet. Men detta skedde på ett för dem öfverraskande sätt.

Relata refero. Kejsaren träffade grefve Berg på någon exposition och befalle honom följande dag infinna sig på slottet, der äfven grefve Armfelt m. fl. då skulle vara närvarande. Grefve Berg sände en biljett till Langenskiöld och bad honom följa med sig. Man föreställer sig lätt, i hvilken förlägenhet Langenskiöld råkade. På grefve Armfelts tillstyrkan spelade han dock okunnig om sammanträdet föremål. Jag kan icke bestämdt erinra mig Langenskiölds uppgift om förhållandet, men minnes dunkelt, att grefve Berg, som kanske af Kejsarn själf blifvit underrättad, på vägen till palatset i största förtroende upplyste Langenskiöld om, hvad han visste. Den ängsliga affären skulle sakna sin starkt komiska fränsida, om så icke skett – en sida här så mycket mera på sin plats, som Langenskiöld för den hade en skarp och öfivad blick.

Vid sammanträdet voro närvarande utom de nyss nämnde, grefvarne Berg och Armfelt, baron Stjernvall och Langenskiöld, äfven Furst Gortschakoff och ännu någon annan af Hans Majestäts ministrar. Gentemot dem var väl grefve Berg förlägen att yppa generalguvernörens i landet verkliga chikanösa ställning till förslaget – och han iakttog derföre tystnad. Det är kunnigt, att fursten väckte fråga om åtgärdens grundlagsenlighet. Man ansåg sig kunna bejaka den; och då Kejsaren ännu yttrade någon tveksamhet angående dess inverkan på allmänna tänkesättet i Finland, uppsteg Langenskiöld och afgaf med handen på hjärtat försäkran, »att reskriptet i Finland skulle mottagas med förtjusning och varmaste undersåtliga tacksamhet».

Detta var dramats pathetiska spets. Den tragiska vändningen återstod.

Jag erinrade ofvan, att angelägenheten var fremmande för Langenskiölds embetskrets. Men den var också fremmande för hans vetande och eftertanke. Han var matematiker och älskare af naturvetenskap. Historiska och politiska studier lågo honom mindre nära. Efter denna tidpunkt var hvarje man och qvinna i landet slängd i våra grundlagar. Men derförinnan voro de få, som någonsin hade läsit dem eller ens sett dem i bok. De stodo nämligen att finna endast i Modees sällsynta quartanter -- på svenska språket nämligen, ty Tikkanen hade i sin »Suomen maan Tilasto» på 40talet tryckt en finsk öfversättning. Ingen hög eller låg hade på femtio år haft någon anledning att studera dem, med undantag kanske af en och annan, som tagit notis om skriftvexlingen mellan Hwasser, Pekka Kuoharinen o. s. v. Huru det förhållit sig med Nordström's omtalade föreläsningar i ämnet, känner jag ej. Spår af sådane voro icke synliga. Det låter visst illa att förutsätta, att t. ex. senator af Brunér, ehuru examinerad jurist, skulle saknat behöflig insigt i ämnet. Men tiderna hade varit sådane, att t. ex. en offentligt annonserad föreläsningskurs i statsförfattningslära säkert skulle blifvit

inhiberad. I sin 185 ■ utgifna »Handbok» vågade professor Palmén ännu icke tala om våra grundlagar.

Dessutom var gränsen fin mellan det konstitutionela eller inkonstitutionela i Utskottets tillsättande. Erhöll utskottet i uppdrag att yttra sig i hvilka frågor som helst, var det en vanlig komité, ovanlig endast derigenom, att ledamöterna utsågos genom val i de fyra stånden, men ingalunda i följd häraf olaglig. Afgaf det, såsom sedan skedde, yttrande äfven i lag och beskattningsfrågor, utan att derpå följde författning i ämnet, var dess verksamhet likaså berättigad. Det var härför Langenskiöld fortfarande stödde sin åsigt om utskottets laglighet. En del af dess yttranden skulle föranleda författningar, en annan del landtdagspropositioner, alltefter Senatens hörande och Monarkens beslut. – Dessutom skulle naturligtvis Senaten föreslå de frågor, öfver hvilka Utskottet skulle höras. Men dessa distinktioner funnos icke i reskriptet klart uttalade, medan tvärtom vissa ordalag tillkännagåfvo, att Utskottet skulle besluta med Ständernas rätt och makt. Antagas kan, att också Langenskiöld först efteråt så noggrant benade ordalagen och formulerade den tydning, han till sin dödsstund vidhöll.

Ingen rät tänkande lærer numera anse, att Langenskiöld eller någon annan deltagande afsett annat än fäderneslandets bästa, eller att reskriptet, såsom det den tiden hette, skulle innefattat ett »statsstreck». – Tvärtom var ingen villigare än Langenskiöld att åstadkomma all önskvärd rättelse; och det är obestriddigt, att utskottets verksamhet, sådan den blef, medförde största gagn, emedan nu landtdagsfrågorna blefvo på förhand kända och kommo under diskussion. Troligen skulle icke misstänksamheten varit så ytterlig, och stormen blifvit så våldsam, om man icke trott, att Langenskiöld egentligen gått grefve Berg's ärenden. Grefvens hållning var kuriös. Ingen min, intet ord förrådde, att han var oskyldig i hela tillställningen. Men också sade han intet ord till dess försvar. »Es geht wohl vorüber» sade han helt lugnt och fryntligt om det allmänna skriket. Men mycket bidrog också, att Langenskiöld hade afundsmän och fiender i Senaten, som med lust begagnade detta tillfälle. Der som i det allmänna hade nu uppdykat stolta frihetsmän och patrioter, hvilkas tillvaro ingen förut anat i dessa figurer med svansen mellan benen. Personer, hvilka tegat såsom döfstumma, voro nu högröstade. Det är i sådana tider svårt att icke lära sig förakta menniskor och låna Fredrik II:s ord: »Lieber Sultzer, sie kennen das verdammte Geschlecht nicht». Mängden af den s. k. bildade klassen hyser samma afvoghet mot den framstående förmågan, der denna förer till yttre utmärkelser. Man bugar vördnadsfullt för medelmåttan, som kommit upp i vanlig tjenstemeritväg, tillochmed för odugligheten, hvilken familjeförbindelser och protektion dragit fram. Men den öfverlägsna förmågan är äfven hos oss föremål för den ärfda »kungliga» Svenska afunden», som af vårt folklynne antager en förfärande dolskhet och bitterhet. Langenskiöld hade varit oförsigtig nog att inom få år hopa på sig friherrskap och ordnar. Fri från all svaghet för dessa utmärkelser var han visst icke. Han hade isynnerhet förvärfvat sig grefve Berg's gunst, hvars bistånd han i så hög grad behöfde för genomförandet af sina stora företag, kronoskogarnes vård, tullgränsen mot Ryssland, myntreformen. Det var en frukt af hans utomordentliga förmåga att intala och öfvertala. Äfven då han i Paris och Frankfurt underhandlade om vårt första utländska statslån, väckte hans personliga uppträdande en uppmärksamhet, som icke i ringa grad bidrog till framgången. Chefen för Rothschildska huset i Frankfurt och hans familj hafva ännu efter årtal icke glömt att tala om den Finska

baronen. Här hemma betydde hans förmåga och förtjenster intet. Han var fäderneslandsförrädaren, utan vidare. Fördomandet i sällskapskretsarne var icke nog. Man lät honom veta, hvad han var värd, i korrespondenser till svenska tidningar, i hat- och hotfulla anonyma bref och anslag på hans dörrar. Manlig, som han var, bräcktes hans själs- och kroppskrafter af denna hätskhet; och det lider intet tvifvel, att den påskyndade hans död.

Man frågar sig: då hvar man visste, att han icke varit ensam om åtgärden, hvarföre vände sig hatet endast mot honom? Svaret finnes i det ofvansagda: han var den sällsynt begåfvade, framstående mannen.

Alla de, som haft del i förslaget, erkände, troligen genom grefve Armfelt, inför Kejsaren sitt misstag och begärde (eller erbjödo) sitt afsked. Monarken, lugn som alltid, lät säga dem, att han kände, att deras afsigt varit god, och misstaget borde rättas. – Så blef Utskottet den kända komitén för landtdagspropositionernas diskuterande.

Men hos våra stora liberala från gårdagen var saken dermed icke afgjord. Framför allt skulle en demonstration komma i gång; ty huru skulle eljest liberalismen komma i dagen. Landtdagsfrågorna vittnade om styrelsens goda håg att ingå på reformernas bana. De gifvo demonstrerandet ingen hållpunkt. Det beslöts, att Utskottet skulle jäfva sig och vägra all diskussion. Emissarier sändes kring landet för att bearbeta valmännen. Sammanträden höllos här i Helsingfors, i Åbo och på egendomar i Kimito o. s. v. ty de adliga, senare dels bankrut-töre, dels berömda brännvinsfabrikanter, stodo, såsom sig bör, främst i oppositionens led. I Sverige har den adliga oppositionen varit vägen till statsembeten. Här lyckades detta för få – likväl icke genom opposition, utan genom liaisoner.

Emellertid skrämde dessa stämplingar vederbörande. Man tänkte verkligen på att inhibera hela Utskottet. Framställningen härom till Kejsaren och förslag till det nya Reskriptets lydelse var redan uppsatt. Antagligen verkade baron Nordenstams råd mest åtminstone till uppskof. Hans ord skola hafva varit: »Återkallas påbudet, skall detta anses för det klaraste bevis, att ett statsstreck varit tillämnadt, men misslyckats». Huru härmed vidare förhöll sig, känner jag icke. Men då af andra anledningar spänningen mellan grefve Armfelt och baron Stjernvall å ena sidan och grefve Berg å den andra kom till utbrott, berättades det, att grefve Berg såsom vapen begagnade äfven Utskottsfrågan, sägande, att de valda skulle jäfva sig och åtskiljas. Motparten nödgades då försäkra motsatsen. Om denna fråga blef hufvudpunkt, vet jag icke. Grefve Berg sade sig under gifna förhållanden icke kunna kvarstå och fick med beklagande tillstånd att afgå. Nu stod Utskottet orubbligt kvar.

Men all farhåga var dock icke ännu aflägsnad. Baron Rokassowsky, som nu var generalguvernör kallade på mig ännu ett par dagar före dess sammanträdande, var mycket orolig och bad mig publicera en ledande artikel. Jag lugnade honom med en positiv försäkran, att allt skulle aflöpa väl. En artikel i frågan var redan tryckt i »Litteraturbladet», som skulle utdelas följande dag, och jag kunde fagna honom med underrättelsen härom. Samma dag, dagen före Utskottets öppnande, voro till staden anlända ledamöter samlade hos professor Schauman. Meningen var att likväl få en protest i gång. Men stämningen befanns vara sådan, att vederbörande protestanter ansågo för bäst att tiga – med ett enda undantag. Dennes tveksamt framkastade förslag qväfdes på fläcken. Att jag på dessa tider icke lefde i okunnighet om, hvad som föregick, icke heller lade händerna i kors med afseende på saken,

tillochmed hade min röst – eller mina röster i det schaumanska kapitlet, förstås af sig sjelf. Ty min öfvertygelse var, att, hvad hvar och en väl bort inse, på utskottet skulle följa snar landtdag, och är ännu i denna stund den, att om utskottet fallit, landtdagens framtid varit så oviss, att ingen kan veta, om den ens nu år 1876 vore kommen. Helt andra personer skulle då kommit till styret – men ingalunda protestanterne. Der finnes i spetsen en viss seg vilja, som icke låter leka med sig. Presslagens öden må vara ett upplysande och varnande exempel.

Detta, hvad jag vet om Januari-Utskottets historia. Men då jag återtar tråden i dessa anteckningar, ledes jag till en episod, angående hvilken jag dock vill tala så korrt som möjligt. Men derom och om mina förhållanden till grefve Berg finnes, omtaladt på annan plats.

Jag nämnde, att det tidigaste bref jag finner från baron Stjernvall Walleen är dat(eradt) 1861 (d(en) 10 Nov(ember)). Jag hade skrivit för »Litteraturbladet» en artikel [REDACTED]. ||N. B.|| Den syftade att i ordalag, sådane de möjligen kunde passera censuren, visa, det Utskottet i den form, detsamma numera erhållit, skulle göra landtdagen säker och snar, men att hinder lagda i det förras väg skulle till vidare omintetgöra den senare. Censor, Heimbürger var tveksam och visade artikeln i Tysk öfversättning för grefve Berg. – Denne ville tvinga mig till ett antal ändringar, hvilka skulle tillintetgjort artikelns syfte. Han medgaf, att landtdag skulle följa, men sade jämt: »Man darf seine Majestät nicht brusquiren!» Jag skulle kanske lemnat saken derhän. Men då jag för en artikel, hvilken jag i hast skref i stället för den förbudna, på det nesligaste anfölls, beslöt jag försöka skaffa den strukna artikeln plats. Emedan jag kände grefve Berg's förhållande till Utskottsplanen, anade jag någon afsigt i hans förfarande. Dessutom var jag förvissad, att man i Petersburg skulle med nöje se, hvad som publicerades till fromma för Utskottets åsyftade gång. Det dröjde väl, förrän svar anlände i det återropade brefvet, hvars ord i denna fråga lyda:

»Det hade väl icke varit svårt att genom samma artikels framvisande erhålla Hans Majestäts bifall till dess publicerande, men sådant möter numera icke heller någon svårighet att i vanlig väg åstadkomma, sedan vi lyckligen genomgått framförningsverkarne af en ny generalguvernör, hvars humana åsigt på förhand äro oss kända».

och vidare:

»Sedan något längre tid har här fråga förevarit att omställa vår Censure. Numera är det största hindret undanröjdt, och jag tror mig kunna säga, att Herr Kanslirådet i denna fråga torde komma i tillfälle att snart i officiel väg personligen yttra sina åsigt».

Af brevets ordalag framgår, att grefve Berg hade förekommit mig och framställt »andemeningen» vara »att utöfva en påtryckning med ändamål att aftvinga en önskad concession» – en framställning, som baron Stjernvall säger sig hafva »på förhand» bestridt och anser han nu artikeln fullkomligt rättfärdiga denna förmodan.

Emedan jag dock borde svara och tacka, begagnade jag tillfället föreslå ett par ledamöter i en blifvande komité. I bref (af den 6 Dec(ember)) underrättades jag, att mitt förslag kommit för sent, emedan komitén redan var utnämnd. – Brefvet tillägger:

»Dock synes mig för Comiténs ledamöter stå öppet att uttala deras olika åsigt i frågan, om hvad som för Finlands *nuvarande skick* vore af större nytta: en liberalare censurförordning eller en presslag? I detta afseende har jag en öfvertygelse, hvilken synes mig stå i strid med Herr Kanslirådets; men vill jag gerna ställa mig ett bättre bedömande och en högre insigt till upplysning och efterrättelse, såframt mig bevisas, att

verkställigheten af de åsigter, som hylla en presslag, icke leder till olycka för vårt land *i dess närvarande beroende ställning*».

Såsom känt, hade komitén i uppdrag endast att revidera censurförordning m. m. Men densamma gick genast öfver till utarbetande af förslag till presslag. Ledamöter voro: senatorerne Bergbom, V. Furu-hjelm, Langenskiöld, numera professor Ehrström och jag. Till sekreterare antogs Jurkis kandidaten Robert Lagus, hvars åsigter, nit och duglighet gjorde äfven honom till en högst verksam ledamot.

Jag skulle tro, att lagens inskränkande till Svenskt och Finskt tryck i Finland yrkades af mig. – För öfrigt var min grundsats: höga böter samt, på det att dessa skulle utgå och fängelse undvikas, tilläckliga kautioner. Genomförandet mötte ofta motstånd hos Bergbom och Ehrström, hvilken äfven prompt ville hafva jurydomstol m. m. Mot dyligt och för stränghet hade jag stöd i de båda andra ledamöterna, i öfrigt utgjorde vi tre pluralitet mot dem. Lagus, ehuru ung han ännu var, hade omdöme nog att inse, att det här icke gällde ett akademiskt specimen, utan att skapa något bestående. Men i *procedere* höll han med stor klarhet på vetenskapliga principer. Vi båda hade också våra extra konferenser. Omröstningarne förde ofta till en oreda, som gjorde hans förtviflan, och han sökte då mitt stöd för den trassliga härjvans redande. Hvar protokoll och konceptförslag förvaras, känner jag icke. Med honom förenade jag mig i yrkandet, att Pressöfverstyrelsens chef skulle hafva rang i fjerde klassen och senatorsaflöning. Vår åsigt var, att han borde ega en sådan ställning, att han kunde vända sig omedelbart till kejsaren, emedan det väl kunde förutses, att andra personer i denna ställning skulle begagna den mot pressfriheten. Men äfven denna bestämmelse skulle visst varit gagnlös, då det föll ett parti hos ständerna in att i tanklös förblindelse stryka ut presslagen och döma folket till tystnad i dess viktigaste angelägenheter – såsom skollagen och värnepliktsförslaget m. m. Dessutom såg man tidningarne genast efter presslagens tillkomst anfalla öfverstyrelsen såsom en polisinstitution, utan något förstånd derför, att en stark öfverstyrelse skulle varit ett önskvärdt stöd.

Af breven kan väl slutas, hvad verkligen var förhållandet: att muntliga meddelanden egt rum sedan 1856. Det skedde vid tillfällen, då baron Stjernvall Walleen besökte Helsingfors, vanligen sålunda, att han först öfverraskade mig. Äfven på senare tider hade han för sed att icke i polisen låta anmäla sin ankomst, så att hans namn sällan fanns bland ankomna resande. Grefve Armfelt iakttog oftast enahanda förfarande, antagligen, för att vara mera fredad för besök – af fruntimmer i synnerhet. Ty hans förrum var alltid belägradt af hjälpsökande ur kejsarliga handkassan. Så erinrar jag mig från här ifrågavarande tid verkligen flera mottagna än aflagda besök. Äfven våren 1861 hade jag något samtal – om utskottet. Då ansåg baron väl mig redan för en pålitlig bundsförvandt. Men jag har mången gång efteråt antagit, att han och kanske grefve Amnfelt tidigare trodde mig på något sätt vara grefve Berg's ödmjuka tjenare. Ty dennas bjudningar och mina besök – med ett par undantag alltid på skedd kallelse – hade väckt uppseende och afund – hos kryparene ex professo – så att äfven något slags nidvisa härom sattes i gång. Åtminstone var det först efter baron Rokasowskys tillträde, som ett rätt öppet förhållande inträdde. Då kallades jag, när baron Stjernvall var i staden, till middagar hos generalgubemrören, vid hvilka endast vi båda voro gäster. Vid dessa kom senatorskapet först på tapeten i början af 1862.

Planen synes varit den att få mig till Allmänna tidningen. Redan

1850 hade M. V. Nordenheim, då direktor för generalguvernörens kansli, gjort mig anbud – ehuru jag ej förstår, huru furst Mentschikoff kunnat lemna sitt bifall. Nu förnyades det i den form, att jag skulle blifva biträdande chef i Kansliexpeditionen med Medicinal- och fängelseväsende m. m. på min anpart samt dertill – uppsigt öfver Allmänna tidningen, hvilken alltid tillkommit Expeditionen. Det är obehöfligt att här anföra de skäl, af hvilka jag afslog. Nämnas må, att jag både då och senare haft tillfälle framhålla den fullkomliga gagnlösheten af en officiel tidning med pretension att vara ledande. Väl har Allmänna tidningen alltid blifvit dåligt handhafd. Den lånar ofta officiella nyheter ur andra blad. Rättelser af dessas falska eller vrängda uppgifter innehåller det nästan aldrig. Och dessa båda uppgifter äro dock de enda, genom hvilkas omsorgsfulla uppfyllande det kunde gagna. ||I portfölj<en> konsept till framställning på Tyska till baron Rokassovsky.||

Efter hvad man sade mig, hade Hans Majestät sjelf, då underhandlingens resultat meddelades Honom, yttrat ungefär: »Ni har förfarit orätt. Man bör icke erbjuda en sådan person en half ställning, utan en hel». Så erbjöds mig nu Kansliexpeditionen in totum & tantum. Hvar Nordenheim skulle komma, fick jag icke reda på, men förmodar: till komitén i Petersburg. Nu blef min ställning svår. Men motviljan att öfvertaga ett embete, för hvilket jag ingen insigt egde och som främst fordrade kunskap i lag och författningar, var ööfvervinnerlig. Jag ville ej blifva och vara en Nolla, och pretensionen, att jag genom Allmänna tidningen skulle leda opinionen – hvilken låg under alltsamman – ökade denna motvilja, emedan jag klart visste, att en sådan ledning var tom inbillning. »So was hab' ich noch nie gesehen!» utbrast gubben Rokassovsky. Jag hade tidigare bett baron Stjernvall att från mig afvända stjernfall – »vall» mot »fall»! – om sådant skulle komma i fråga. Ty det skulle skadat »Litteraturbladet». Detta hade baron Rokassowsky fått veta, och han inneslöt det i sitt »So was» &c. Den simpla kanslirådstiteln hade baron Munck i sin välmening hängt på mig, baron Stjernvall ovetande.

Jag skref till grefve Armfelt ett bref så stäldt, att innehållet kunde meddelas Hans Majestät. Mina skäl voro: okunnighet för platsen och bön att få stanna vid mina studier, till hvilka hela mitt lif varit riktadt. – I Nådiga ordalag att mig meddelas bifölls bönen. – Så trodde jag saken vara utagerad, men den kom åter.

Om hösten 1862 hade Hypoteksföreningens ansökan att få upptaga utländskt lån på vissa, från Reglementet afvikande vilkor till Nådigt afgörande från Senaten hemställdt, der likväl olika meningar yppat sig angående lånets belopp m. m. När ärendet kom till komitén i Petersburg, väckte dissensus i Senaten betänkligheter. Jag erhöi då i »confidentiel» skrifvelse från grefve Armfelt (af d<en> 15 November) Hans Majestäts befallning att inkomma med utlåtande i frågan. Langenskiöld vistades nämligen i utlandet för länenegociation. Jag känner dock ej, om han öfvervarit föredragningen i Senaten, men antager, att så skett, emedan ärendet var af vigt. De inhemska 5 % obligationerna realiserades till spottpris och ruinerade låntagarena.

Jag skref ett utlåtande om tre ark. Men som det var allt för långt att kejsaren föreläggas, gjorde jag ett sammandrag i *theser* 1:o 2:o &c. på två postpappers bref – lika långt som grefvens skrifvelse. Konceptet kan jag ej återfinna. Minnes, att jag gjorde ett öfverslag af jordens i landet saluvärde 20 tusen M<an>t<a>l à 8 000 R<ube>l. Nu för högt medelpris; då föga nog. Sedan framställde enkelt pengarnes inverkan –

Statslånets dertill. Anslöt mig till åsigten: stort belopp in summa, men ringare andel inom fem år.

Man sade mig, att, då Hans Majestät läsit sammandraget, han begärt få den utförligare framställningen och yttrat: »c'est de la haute finance».

10 Det var utan tvifvel detta, som låg i fatet för mig. Emellertid insattes jag i komitén för Bevillningsproposition i Mars 1863. Langenskiöld angreps just vid den tiden af sin sista sjukdom. Han skulle presidera i denna komité och i den för Bränvinslagstiftningen. Jag utverkade hos honom, att båda först gemensamt diskuterade dessa skatters användning, ehuru våra förslag sedan i Senaten delvis kullkastades. Då meddelade mig i April baron Rokassovsky, att Hans Majestät i Näder utnämnt mig till ledamot i Senaten.

20 Det kom så oväntadt och i sådan form, att en protest skulle varit stupid. Likväl är det dagsens sanning, att jag ännu icke hade någon aning om finansexpeditionen. Jag tänkte: lika godt, det blir en behaglig sinekyr. När snart derefter utnämningen till chefskapet i denna expedition, ifrågasattes, var väl förhållandet annat. Jag saknade icke helt och hållet kunskaper i hithörande ämnen, och jag befann mig nu en gång så att säga på platsen. Tveksam var jag dock och föreslog för Langenskiöld, som ännu hade förhoppning om tillfrisknande och skulle begifva sig till utländsk kurort, att jag skulle öfvertaga embetet endast såsom vikarie. Men Langenskiöld gick icke in härpå, utan sade: »skulle jag blifva fullt återställd och komma i fråga, kunna vi då öfverenskomma om saken». Med afseende å min förmåga tillstyrkte han öfvertagandet, och då äfven finanskamreraren, gammal vän, ifrigt förenade sig häri, svarade jag: ja, med uppriktig reservation för min ringa insigt och förmåga. (Brefkoncept i portfölj både till greffen och baron Stjernvall).

30

||II Inträde i Senaten||

Förunderligt nog hade man i Petersburg fått den föreställning, att våra finanser voro i skralt skick. Baron Stjernvall Walleen skriver (den 13 April 63). »Våra finanser äro bekymmersamma, de fordra all uppmärksamhet, och deras vårdare är oförmögen att nu dermed taga befattning». Baron Rokassovsky gick så långt, att han bad mig medgifva, att jag varit Langenskiölds rådgifvare. Naturligtvis tog jag vederbörande genast ur dessa villfarelser. Men, sanningen var, att 40 senator A. Born, som under Langenskiölds sjukdom skötte affärerna, verkligen var olämplig och väckt äfven Senatens bekymmer. Han var en hedersman, ett författningslexikon och hade lång erfarenhet. Han kunde citera sina tidigare uppsatser i hvarje förekommande ärende, emedan han varit mycket begagnad af geheimerådet v. Haartman. Men han var i ekonomin principiös och oredig i hög grad. Hans procedere var att i hvarje fråga höra vederbörande myndigheter i oändlighet och att, då deras utlåtanden inkommit, åberopa deras pro et contra, utan någon egen mening. Under Langenskiölds frånvaro i utlandet hade han 50 sändts till de af missväxt 1862 hemsökta norra länen och utöst pengar i floder. Rothschildska lånet upptogs för inlösen af de till krigskostnadernas betäckande utgifna inhemska uppsägbara obligationerna (1 850 000 rubel). Denna inlösen var ett villkor för myntreformen. Men som den icke trängde på, ty endast 1/2 miljon ungefär hade inkommit i statens fonder, utlånades icke mindre än 9 miljoner mark ungefär till importörer af spannmål och mjöl o. s. v. Att pengarne gäfvos räntefritt

på 9 månader var visst ett fel, som föll Langenskiöld till last. Men för det oförnuftiga användandet var han utan ansvar. T. ex. i Gamlakarleby gaf Born lån för import af mjöl 18 000 rubel mot vilkor, att, om mjölet icke kunde säljas, skulle det öfvertagas af kronan. Importören höll högt pris, sålde intet, och mjölet måste i liqvid öfvertagas till ungefär 50 % högre än då mera gällande pris o. s. v.

Städernas affärsmän hade tagit pengar rundligt, och importerat mjöl och utsäde och dels utkrediterat, dels gifvit förskott för tjära och sågtimmer i stor skala. De flesta gjorde stora förluster, i synnerhet som redan mot årets slut prisfall på exporten inträffade, medan konkurrensen uppdrifvit priser och arbetslöner i landet. När återbetalningstermin inföll, begärdes anstånd på alla håll, och dessa lån hänslade allt vid med nya anstånd ännu många år framåt. Så hade oreda och förlägenhet skapats, men som endast hade skenet af finansnöd.

Det var dock icke på detta fält min ringa medverkan först skulle tagas i anspråk, utan, jag kan väl säga det, på ett vida viktigare. ||Jag skulle tillträda embetet d^{en} 1 Juli, men med åtnjutande af två månaders semester, som jag förbehållit mig såsom förberedelse-tid. Hvad jag här närmast omtalar, utgjorde derföre ett fullkomligt privat förtroendeuppdrag.||

Det torde vara föga känt, att år 1863 fråga var om krigsrustningar äfven här i Finland. Napoleon och bakom honom England hotade med intervention i Polen. Så snart jag fick kännedom om saken, yrkade jag på urtima landtdag. Man sade väl, att pengar skulle fås från Ryssland, naturligtvis icke till skänks. Men jag, som fruktade både för beroendet och rubelsedlar, vidhöll min åsigt, att skuldsättning ej borde ske utan ständernas garanti. Baron Rokassovsky gick in på att understöda yrkandet. Härom baron Stjernvall-Walleens bref (den 20 Maj). Lyckligtvis gjorde furst Gortschakoff sitt berömda schackdrag. Krigsministern hade begärt tid. »Skall fås» svarade ungefär fursten och uppehöll Napoleon med fagert tal, tills han slutligen, ändrande ton sade: »Var så god och kom!» Ryssland jublade, den öfriga verlden skrattade. Napoleon stoppade handen i byxfickan, och våra krigsrustningar uteblefvo. Det var under dessa förhållanden som adressupptågen här föregingo. Baron Stjernvall skref: »Kejsaren, som icke vill dagtinga om en tillgifvenhetsadress, påskyndar äfven icke landtdagskallelsen för att erhålla en sådan».

Hur det än var, hade det med landtdagen ingen fara. Manifestet var uppsatt, men tiden icke bestämd.

Jag hade anhållit att få del af urtimalandtdagskallelse, om sådan skulle komma i fråga, emedan jag befarade, att den kunde innehålla något bindande i penningväg.

Detta föranledde ett missförstånd. Man trodde, att jag begärt del af ordinarie landtdagskallelsen. Härom grefve Armfelts bref (af den 24 Maj <och> 18 Juni) och baron Stjernvall-Walleens nyss citerade. Min förlägenhet var stor – hvarom brefkoncept i portfölj. Men som till min stora häpnad äfven en i min tanke oblyg anhållan upptogs såsom helt naturlig, ledde detta långt. Jag underrättades, att kallelsemanifestet var gilladt, af hvilket jag också fick del, men att throntalet återstod, och att jag skulle vid dettas lydelse tagas till råds. Jag minnes ännu, att jag erinrade mig Oxenstjernas ord om, med huru ringa vishet (menniskovishet nämligen) verlden styres.

Det gick såsom sagdt var. En vacker dag satt baron Stjernvall Walleen hos mig med utkastet till throntal. Det innehöll redan vissa

koncessioner, utom utvidgad beskattningsrätt (till indirekta skatter), som jag ville hafva in, periodiska landtdagar och, tror jag, motionsrätt. Något bestämdt vågar jag icke härom påstå, ||ty jag återställde utkastet från Petersburg och har nu glömt förhållandet. Baron Stjernvall Walleen gjorde flera resor hit, äfven för förberedelserna till kejsarens ankomst i Juli, och vid dessa tillfällen afhandlades ärendet. Det var gifvet, att hvarje punkt granskades i Petersburg och troligen redan partielt underställdes H⟨ans⟩ Majestäts godkännande. Om mitt deltagande kom i fråga, känner jag ej – tror knappt.|| Jag uppgjorde med omsorg mitt förslag. Det gouterades, så att talet ända till stycket: »I kännen mina tänkesätt» erhöll en dermed öfverensstämmande lydelse. Denna debatterades likväl och jemnkades ännu framdeles. Men från återopade stycke vidtog Hans Majestäts eget vackra koncept, som naturligtvis låg utom alla andras område. Mitt första koncept och det i P⟨eters⟩b⟨u⟩rg renskrifna talet, en återöfversättning af mig från franskan, finnes i portfölj. Der äfven professor A. Ahlqvists hos mig och i samråd gjorda finska öfversättning förvaras. ||I renskrifna exemplaret finnas ännu ändringar af min hand före tryckningen. Tyvärr ingick ett öfversättningsfel. I franska originalet heter det: »un droit plus etendu – – quant au reglement de *l'assiette des impots*», det vill säga: skatternas beskaffenhet och fördelning. I Svenskan blott: »rätt till sjelfbeskattning». Det var mycket illa, men hade bort kunna anmärkas i Petersburg.||

Jag bör en gång för alla erinra, att äfven de återopade koncepterna äro opålitliga; ty jag kan aldrig renskrifva eget opus utan att göra nytt. Sällan skref jag koncept till bref, men då så skedde lida äfven dessa koncepter af sagde opålitlighet.

Så hade jag på allvar kommit in i statens affärer redan förr än i Senaten.

Här må jag nämna: jag hade i 15 år betalt till Ekkles⟨iastik-⟩ och Skolstatens E⟨nke-⟩ och Pupillkassa, i 7 år till universitetets pensionskassa. Om jag föll undan, voro mina barn på bara backen. Afsattes jag, hade jag snäf pension att vänta. Jag förbehöll mig derföre professors pension o⟨ch⟩ privilegier. Emedan jag den 1 Juli afträdde professors lön, men måste afstå half senatorslön till begravningshjälp, erbjöds mig i dylika fall vanlig ersättning för denna. Jag var enfaldig nog att afslå,

Jag aflade eden och satt i Senatens plenum en session, men hade sedan semester – för enskilda affärer och för att studera mig in i affärsgången.

En vacker dag fick jag dock kallelse att infinna mig till session i Ekonomiedepartementet.

Saken var den. Under semester kunna tre ledamöter afgöra, om de äro ense. Då råder också stor enighet och trefnad. Ty vid dissensus måste fem ledamöter vara närvarande, och det är ofta svårt att komma dertill, emedan de semester åtnjutande vanligen äro bortresta från staden. Nu funnos fyra ledamöter i Ekonomiedepartementet. Dissensus hade yppat sig. Det var beqvämt att tillkalla mig, och saken angick dessutom finansexpeditionen.

Hypoteksföreningen var åter på tapeten. Den hade icke kunnat erhålla utländskt lån på antagliga vilkor och begärde nu Ständernas garanti, d. v. s. proposition om en sådan, och myntreform, samt vidare att få i Finlands bank mot ränta deponera visst belopp af de upplånade medlen, tills de hunne åter utlånas.

Senator A. Born, som förestod expeditionen, begagnade tillfället att lägga nya paragrafer till Föreningens reglemente – emedan svag för,

reglementerande och kontroller. De afsågo nemligen ökad kontroll, statsverket till säkerhet. Det var angående en sådan paragraf dissensus yppats. Protokollisten hade på befallning meddelat mig handlingarne och upplysningar.

Jag ansåg mig från första stund hafva tagit myntreformen i arf, ehuru jag ej kan erinra mig, att Langenskiöld skulle särskildt lagt den mig på hjertat. Hans enda råd var att inrätta en finanskomité. Jag kunde icke följa det; ty jag förutsåg, att i den skulle insättas Trapp, Born och kanske ännu J. von Born, då tullchef – och hvilka alla jag kommit i vägen, och hvilka delvis nog eljest i framtiden gjorde mig dagarne tunga.

||ansökan gaf mig nu ett välkommet uppslag och|| ett medel för reformen. Föreningen kunde svårligen riskera utländskt lån, så länge Ryska sedeln här gick med tvångskurs. Ty den skulle få sina räntor i sedlar och betala sina annuiteter i metall. ||Föreningen hade därför begärt myntreform||. Lånets indragning åter skulle gifva Banken ökad silfverfond. Jag föreslog därför såsom enda vilkor, att Föreningen skulle genom Finlands Bank indraga 8 miljoner mark. Det var ett alldeles nytt förslag. Born protesterade, ty han var myntreformens motståndare från Langenskiölds tid. Men baron Nordenstam uppfattade genast sakens vigt – och med honom följde, tror jag, de båda öfriga ledamöterna. Bankdirektionen måste häröfver höras – och jag hade gjort mitt första inträde med verklig éclat. ||Det blef ett verksamt medel, att kunna i Petersburg säga: bankens valuta är förstärkt med 8 miljoner och till ständerna: om lånet garanteras, får banken 8 miljoner, och landet myntreformen.|| Till justeringen hade föredraganden fått mitt skriftliga, motiverade utlåtande, som blef senatens beslut. Hypoteksföreningen, som, rätt förunderligt! hade fört mig till Finansexpeditionen, gaf nu första föremål för min verksamhet på platsen. Föreningens Bankdirektion hördes, vilkoret beviljades, och ärendet gick till plenum, för hemställan om proposition.

Emellertid hade jag begagnat relationerna i Petersburg att väcka fråga om, att kejsaren vid sitt besök i Juli, som nu förkunnats, skulle lemna något värderikt minne åt landet. Myntreformens afgörande var en lysande sak. Ett beslut i finska språkfrågan, hvarom prester och bönder i Januariutskottet petitionerat, skulle glädja åfminstone 1 1/2 miljon af landets invånare. Baron Stjernvall skrifver (den 11 Juli): »Snart torde vi komma i tillfälle att muntligen samspråka om såväl medgifvandet i throntalet som Finska språkfrågan, för hvilken kejsaren alltid visat stor välvilja. – Saken är här i görning och väcker gillande».

Myntfrågan var vid mitt tillträde redan afgjord. En skrifvelse från Ministerstatssekreteraren af den [redacted] 186[redacted], förvarad i finansexpeditionen, meddelade Hans Majestäts Nådiga bifall dertill, att metalliskt mynt i Mark och penni skulle vara landets enda lagliga mynt, sedan likväl: 1:o statsverkets utelöpande, uppsägbara obligationer blifvit indragna och 2:o behöfligt belopp klingande mynt blifvit prägadt, hvarom då underdånig anmälan hos Hans Majestät borde ske; hvilken skrifvelse äfven blifvit i Senaten föredragen. Genom särskilda förordningar hade sedelutgifning i mark tillåtits, hvilka sedlar nu cirkulerade, valör m. m. för silfver och kopparmyntet blifvit fastställd och alla offentliga räkenskaper skulle från och med 1864 öfverförda från rubel till mark. De ifrågavarande obligationerna voro de s. k. Saimasedlarna, likväl endast 600 000 rubel ungefär och de under kriget upptagna inhemska lånen, 1 850 000 rubel. Alla dessa obligationer mottogs i liqid i kronans kassor och voro derföre ett slags sedelmynt.

Baron von Haartman hade dock afsett full valuta för Saimasedlarne; det 1862 upptagna Rothschildska lånet skulle tjena till inlösen af krigslåneobligationerna. Men en betydlig del deraf låg ute hos spannmålsimportörerna. Amortissementsfonden hade deremot uppsamlat ungefär 400 000 rubel inlemnade obligationer. Första villkoret var så i det närmaste uppfyllt, kunde åtminstone snart uppfyllas. Vårre var det med myntpräglingen. Våra arkitekter hade så uppfört mynthuset, att hvalfven hotade ramla, och en svår reparation pågick. Men utvägen kunde tillgripas att låta marksedlarne ett år gå med tvångskurs och sedan utminutera klingande mynt. Jag beslöt därför begagna tillfället. Finska språkfrågan hade öfverlemnats åt Senaten, som lät höra hofrätter, guvernörer, magistrater, konsistorier m. m. m. Massor af utlåtanden hade inkommit, de flesta fulla af de obotfärdigas förhinder. Skräpiga vicelandssekreterare, som dåligt skrefvo Svenska, hade utlagt sina oförgrifliga åsigtter om den fara, som hotade deras höga bildning. Förutses kunde, att ett afgörande, förrän hela denna massa dryftats, och Senatens sjuttonhöfdade plenum kommit till ett beslut, skulle väcka ond blod. Men styrkt från god hand beslöt jag »de passer outre» i sakens bedrifvande.

Osäkert var, om Kejsaren alls skulle stanna i Helsingfors. Han skulle endast se de på Parola malm samlade Indeldta. Det var icke mycket att tala om; men det kunde skyldra i tidningarna, der hvarken kvantitet eller kvalitet behöfde komma i fråga. Att mottagandet skulle blifva entusiastiskt var gifven sak. Och äfven deri var intet ondt; ty de utländska tidningarne med de Svenska i spetsen hade redan slagit upprorsmynt af adressdemonstrationerna härstädes. Det fordrades, i sanning, en så lungn, så mild, så högsinnad regent som Alexander II för att under sådane förhållanden öfverlägga om ett sådant thronal ||som det, med hvilket 1863 års landtdag öppnades.|| De agerande här voro Skandinaverna, som kröpo för sina patroner, de Svenska tidningarne, medan en hop nyliberala kröpo för dem, d. v. s. för den af dem fabricerade allmänna opinionen. Skälet var, att man icke ville opinera mot de Polska hängaregensdarmerna. Men fråga var blott om en trohetsförsäkran mot Monarken, hvartill anledning närmast gifvits af upptäckta stämplingar mot hans lif. Att Finska folket icke hade att skaffa med demonstrationen, behöfver icke sägas. Finska folket har från uråldrig tid mycket obytt med »herrarne», men har alltid i monarken sett sitt värn och skydd. Äfven reskriptet från Tavastehus skulle bevisa, att folket haft och har rätt.

Men en öfverraskning för mig var, att grefve Armfelt och baron Stjernvall Walleen anlände först på samma gång med Kejsaren och på samma tåg åtföljde till Tavastehus. Då Kejsaren här dröjde endast 1/2 timme, fick jag icke träffa någondera. Senaten hade med andra i timal väntat på stranden. Dröjsmål inträffade, emedan Kejsaren af någon skada i ångmachin nödgats på vägen ombyta fartyg. I villervallan och halfmörkret vid Kejsarens affärd träffade jag på baron Nordenstam, frågade honom och beslöt på hans inrådan fara till Tavastehus med ett tåg, som skulle gå kl. 2 på natten. Då jag framkom var Kejsaren redan ute på fältet. Men emedan jag telegraferat till baron Stjernvall-Walleen, förelåg en befallning till middag derstädes. Grefve Armfelt träffade jag ännu i staden. Han var något osäker angående föredragningen, men lemnade åtminstone myntfrågan beroende af generalguvernörens bestämde medverkan.

Jag begaf mig ut, icke till middagen, utan för att träffa baron Stjernvall Walleen hvars råd och bistånd voro behöfliga. Utanfö

officerarnes restaurationslokal fann jag honom jämte flera andra, inväntande Kejsaren som ännu dröjde i lägret. Klädd endast i tjänstefrack, erhöll jag det besked, att saknaden af uniform var en mindre förbrytelse än den att försumma kallelsen. Hvit duk var det enda nödvändiga tillägget, och en sådan fanns i senatorn, baron Gripenbergs vagnskista. Baron Stjernvall Walleen lofvade insistera på föredragningen, ty han var synnerligen intresserad för, att något för landet viktigt beslut skulle utmärka Monarkens besök.

Middagen var märklig nog. Lokalen var en temporär plankbyggnad, nödortfigt klädd med tapetpapper. Utrymmet var dock temligen godt, 10
fönstren öppna för en frisk dragluft. Kejsaren såg glad ut, samtalade lifligt och drack flera i sin omgivning till. Sällskapet var brokigt, militärer, civilister, handlande, landtpatroner o. s. v. – ingalunda hofmessigt. Den höga värdens goda lynne gaf tungorna frihet, och ett gladt sorl fyllde salen; damer trängdes vid fönstren, för att få se kejsaren och brustna rutor klingade. Allt en underbar kontrast till spänningen i Europa, som väntade mellan fred eller krig – allt efter den beslutande maktens i denna skrala sal afgörande. Det ovanliga i situationen, kanske ovanan vid en omgivning, som så obesväradt lemnade sig åt sin glada sinnestämning, kanske också den synbara och hörbara värma, 20
hvarmed den hurrade för skålen – hvad det än var, men middagen gjorde hos kejsaren ett angenämt intryck. Ett år derefter frågade han baron Stjernvall-Walleen: »Hvar voro vi i dag för ett år tillbaka»? Den tillfrågade kunde efter litet betänkande svara endast: »I Finland». Kejsaren tillade då leende: »Ja, i Finland, på middagen i baracken i Tavastehus» jämte några ord, som uttryckte, att hågkomsten var honom angenäm.

Någon behagligare stund kunde man derföre icke gerna önska för att blifva presenterad. – Också kom, så snart kejsaren uppstigit från bordet, generalguvernören genast bort till mig, som försigtigt gömt mig 30
på behörigt afstånd, och framförde befallning derom. Jag gick fram, Hans Majestät sade, att han länge känt mig och var glad att hafva kunnat placera mig, der jag skulle göra gagn, Jag tackade underdånigst, försäkrande, att åtminstone bemödande icke skulle saknas. Så ungefär och med ett: »Vi återse hvarandra i Helsingfors» var audiensen slut.

En löjlig småsak gaf – goda vänner naturligtvis – ämne till en historia. Jag hade just före uppstigandet från bordet tagit i mun en konfekt, som klibbade vid tänderna. När baron Rokassovski kom, praktiserade jag bort den och skulle under framgåendet taga min 40
näsduk, för att aftorka läpparne. I stället fick jag i hand min svarta halsduk, som jag vid ombytet stuckit i fickan. Tid och tillfälle medgaf ingen rättelse, utan jag måste dölja duken i hatten och med denna manövrera så, att innehållet icke blef synligt. Jag omtalte mitt äfventyr, och man gjorde deraf historien, att konfekten hoplimmade mina läppar, så att jag på Majestätets tilltal omöjligen kunde svara ett ord.

En kort stund såg jag ännu på målskjutningen, som Kejsaren öfvervar. Det gick skralt – men allt var väl; såsom öfver hufvud våra beskedliga indelta icke kunde göra anspråk på annan rang än att vara en passabel landtmilis. Af följande dags fältmanöver gjordes dock en 50
lysande affär – obestridd. Med generalguvernören hade jag fått tala några ord och aflade i Tavastehus rapport till grefve Armfelt. Han ålade mig likväl att på qvällen ännu en gång begära uttryckligt löfte af den förre att förorda myntfrågan samt, om det gafs villigt och i bestämd form, följande morgon aflemna noggrann promemoria med

bilagor. Med sådane var jag dåligt försedd. Ty äfven Ekonomiedepartementets beslut hade jag på natten hunnit få med mig endast såsom koncept. Frågan gällde nu, att Senaten skulle bemyndigas påbjuda reformen, såsnart de 8 miljonerna blifvit af Banken för Hypoteksföreningens räkning indragna.

Kejsaren var tidigt ute till manövern. Sent på qvällen förut hade jag nödgats plåga baron Rokassovsky, som var dödstrött af de ovanliga ansträngningarne. I god tid på morgonen förde jag mina papper till 10 grefve Armfelt, hos hvilken jag nu först fick kännedom om det Finska reskriptets definitiva lydelse. Sådant det var, är och förblir det en hörnsten för finska folkets framtid. – Hvad vederbörande i verkställigheten lyckats afpruta, skall nog en gång med ränta återtagas. Det gick lyckligen igenom föredragningen, som försiggick efter Kejsarens återkomst från manövern. Men myntreformen strandade på Kejsarens obenägenhet att utan Ryska finansministerns hörande decidera i en fråga, som äfven rörde kejsaredömet. Detta skäl meddelade mig Hans Majestät sjelf i en audiens, till hvilken jag i detta ändamål kallades i Helsingfors. Redan denna kallelse vittnade om Monarkens stora 20 godhet. Sättet, på hvilket meddelandet skedde, var sådant, att man frestades skatta för en lycka, att saken misslyckats. »Excusez que je vous a fait attendre» – voro Kejsarens första ord vid mitt inträde. Det var efter middagen. Han satt bakom ett bord, klädd i officers schinell, såsom kammarrock, rökande sin cigarr. Vid ändan af bordet var en annan stol framsatt. På den anvisades jag taga plats. Talande långsamt, stilla, med en vacker vibration i rösten, tröstade han mig öfver uppskofvet, försäkrande, att intet hinder skulle möta, utan saken vara efter önskan afgjord inom tre veckor. ||Jag kan, då jag genomläser detta, icke underlåta att derpå särskildt fästa möjligen blifvande läsares uppmärksamhet. Hvad är Finland? Hvilken vigt hafva dess intressen? 30 Hvilken figur är en finsk senator? och isynnerhet min nybakade person? Allt detta nämligen inför Sjelfherrskaren öfver 80 miljoner. Han ansåg sig personligen böra afgifva förklaring öfver ett afslag, rätteligen uppskof, till en abrupt, utom vanlig form gjord hemställan! Sådant kan tillskrifvas endast en naturlig hjertats godhet och med denna öfverensstämmande regeringsgrundsatser.||

Så slöts affären för den gången. Men ingen lærer väl undra på, att jag ansåg mig hafva lyckats. Skada var det dock, att beslut icke kom, dateradt: Tavastehus.

De tre veckorna voro ännu icke förflutna, då jag kallades till 40 Petersburg – allt för myntfrågan. Kejsaren hade rest till Moskva, och grefve Armfelt hade befallning att under tiden konferera med finansministern. Grefven önskade dervid min närvaro. Dit anländ afhemtades jag en afton af grefven för besök hos ministern, von Reutern, som då vistades på ett sommarställe på ön Krestowski. Dessa Petersburgs sommarställen äro föga angenäma, ligga lågländt på sank grund, omgifna af Nevans många biarmar dertill boningarne tätt inbäddade mellan träd och buskar – utan tillräckligt med luft och sol. Redan tidigt på qvällen i början af Augusti var luften så fuktig och sval, att fönstren i ministerns rum dröpo af imma. Han befann sig illamående, som icke 50 underligt var. Ministern har vistats i England och Nord Amerika och har mycket af en affärsmans skick. Konferensen aflopp snabbt och lyckligt på mindre tid än en halftimme. Grefven tröttnade på hemresan icke att yttra sin förvåning, försäkrande, att, om han varit ensam, förhandlingarne skulle räckt månader.

Emellertid hann jag äfven vidröra ett projekt till privat jernväg

mellan Petersburg och Wiborg. Jag hade nämligen på ångbåten gjort bekantskap med possessionaten Karl Alfthan, som äfven reste till Petersburg, medförande en stor portfölj, innehållande jernvägsplan, för att föreläggas ministern för kommunikationerna. Meningen var att formera ett privatbolag och begära räntegaranti för obligationerna. Vi bodde i samma hotel, och jag medtog hans portfölj. Herr von Reutern såg intet hinder för, att Ryska regeringen skulle taga 2/3 delar, Finska styrelsen 1/3 af garantin ||för ränta och amortering å 5 % obligationer.|| – Han kunde blott icke tåla, att jag talade om procentandelar och visst med rätta. Då jag kommit in på denna historia, må jag med ens berätta den till slut. Vederbörande inlemnade på min tillstyrkan framställning i ämnet. Men som alltid någon skall höras, hördes Öfverstyrelsen för Väg- och Vattenkommunikationerna. Det dröjde länge, förrän den genomgått gästgifveridagböckerna och räknat fororna på vägen Wiborg–Petersburg, inom Finska gränsen nämligen. Resultatet var, att jernvägen icke skulle bära sina trafikkostnader. Jag hade tänkt få frågan till landtdagen. Men det var nu sentida och dessutom säkert gagnlöst, emedan man föga nog i Ryssland efter ett sådant utlåtande skulle bevilja räntegaranti. Frågan förföll, ehuru H:r Alfthan trodde sig hafva säker utsigt för penningar i Berlin,

10

20

Hufvudfrågan om myntreformen afgjordes så, att ministern gaf det bestämdaste löfte att i en Memoire till Hans Majestät förklara, att med afseende å Kejsaredömet's intressen intet hinder mötte vår myntreforms genomförande.

Men – men härtill kom ett vilkor, på hvilket hela affären strandade.

Ryska bankstyrelsen hade samma år företagit ett experiment att styra kursen, utan att afskräckas af de i andra länder misslyckade försöken i samma väg. Här i Finland var oss historien väl bekant från frihetstiden och än senare från Carl XIV Johans försök i samma väg. Man känner hans yttrande: »Här i Sverige kunna finnas många fältherrar, som äro mina öfvermän; men i finanserna tror jag mig kunna mäta mig med hvem som helst». Ingen ville bestrida detta; men mången insåg, att försöket var en chimère. Det misslyckades naturligtvis och kostade Carl Johan vackra pengar. Man måste 1836 skrida till realisation; och det var då, vår bank 1840 drog silfver från den Svenska mot riksdaler och skillingshackorna, hvilka dittills kurserat i Finland, ehuru de icke mera mottogos i kronouppbörd, om icke af kronofogdarne mot god provision – en för dessa tjänstemän herrlig tid,

30

I Ryssland hade på förhand statuerats ett månad för månad fallande agio på silfvermyntet. I November skulle man komma till pari. Hvem helst, som det kunde, sparade på sina sedlar för att se deras värde stiga. Vi voro nu i Augusti, och det gick icke an att yttra minsta tvifvel på åtgärdens framgång. Dessutom kunde kanske paripunkten uppnås. Men huru det sedan skulle gå, det låg i framtidens mörker. Stora krediter i utlandet kunde nu anlitas, realiseras i papper, och detta i det behagliga ögonblicket presenteras till inlösen med vinster i miljoner. Vägen stod öppen för hela verldens spekulanter. Men när nu ministern önskade, att vår reform icke skulle ske, förrän han kommit till pari, emedan det skulle i utlandet utskrikas, att Ryska sedeln här vore aflyst, och detta skrik, ehuru obetydlig än saken var, verka mot pariplanens framgång, så kunde jag anständigtvis icke säga Nej. Jag hade dessutom tre goda egna skäl att svara ja. Vi hade ännu icke Hypoteksföreningens åtta miljoner; vi hade alls intet marksilfvermynt färdigt, silfveragiot föll hos oss på samma gång som i Ryssland. Vår Bank noterade nu ungefär 93 å 94 procent. Hvilken tidpunkt var väl förträffligare för myntrefor-

40

50

men än den, då äfven vår marksedel skulle vara jemngod med silfver?
– Slutligen: Nej hade varit = nej till myntreformen. Jag sade därför Ja med bästa möjliga min och med artigaste möjliga tacksägelser.

Men redan under den korrta stund, visiten räckte, mulnade ministerns min. Han kallades ur rummet på ett ögonblick och återkom sålunda förändrad. Grefve Armfelt berättade på återfärden, att han, under det jag hemtade jernvägsportföljen ur vagnen sagt, att baron Stieglitz, bankchefen väntade och medfört avis om guldstegring i Paris. För operationen indrog man metall, antagligen tidigare utvandrade halfimperialer, på ett 1862 afslutadt 5% lån. Notisen var därför
10 obehaglig.

Grefven ville, att jag skulle afvakta Kejsarens återkomst till Petersburg. Men min undsättningsnöd hotade redan att börja. Jag måste skynda åter för att afvakta utsigterna för den nära skörden. Myntafären syntes nu icke heller bero på dagen. Dessutom stundade landtdagen, och jag hade Relation om statsverkets ställning ännu icke färdig. Jag, som ensam kände det kommande throntalets löfte i detta hänseende, kunde icke väcka fråga om saken i Senaten, ordinerade därför i all tysthet om redaktion och tryckning. När opus framkom,
20 väckte detta förhållande något missnöje och anmärkning. Men jag ursäktade mig dristigt med Nådig befallning. När senare vederbörande Utskott offentligt erkände den samvetsgranna förvaltningen ända från 1810, fick min dristighet en annan färg. Ingen visste dessutom, att Relationen framkom Senaten ovetande. Äfven den stora öppenheten var nu dess förtjenst.

För att återgå till myntreformens öde: Redan i September började i Ryssland sedlar tillströmma. Misstroende och oro växte efter hand. Men först i November bröt stormen lös. Grefve Armfelt skref den 18:e:
30 »Vous connaissez probablement déjà la triste influence que le discours de Louis Napoleon à exercé sur la Bourse de S:t Petersbourg où il y a, pour le moment, une agitation des plus fortes. Voyons la tournure que cela prendra et si l'effèt que cela à produit sur le cours de change pourra être modifié. Le Baron de Stieglitz est parti pour l'étranger afin, dit on, de negocier un nouvel emprunt.» Till upplysning tjenar det följande: att nämligen i Petersburg ännu intet beslut fattats »angående kongressen» – föreslagen af Napoleon. Det skulle bero af »frågorna», d. v. s. af polska frågan, hvars diskuterande Furst Gortschakoff snart rent afslog,

Men kursens fallande kunde icke hjälpas (N. B. Man noterar i
40 Petersburg uti det främmande myntet, och kursen säges falla, ju mindre deraf fås mot en rubel.) Det skulle väl så gått, äfven om Napoleon icke sagt ett ord. – Ty metalliska resursen var för svag att uthärda en starkare påtryckning, och utelöpande sedelmassan för stor. Pariplanen ramlade och, det är underbart nog, ministern förblef stående. Baron von Stieglitz, som troligen varit den drifvande, fick afträda. Såsom vanligt skreks, att han sjelf spekulerat och vunnit miljoner. Andra sade, att han stödt operationen med egen kredit och förlorat miljoner. Båda ryktena torde vara lika litet grundade.

Naturligtvis skulle myntreformen under dessa förhållanden icke
50 kunnat komma i fråga; ty nu om någonsin skulle underrättelsen derom begagnats för att skada Kejsardömets kredit. Men för oss blef detta till vidare likgiltigt. Ty det visade sig snart, att hypoteksföreningen icke kunde erhålla lån på antagliga villkor ens med ständernas garanti. Man kan säga, att de 8 miljonerna voro obehöfliga. Proportion mellan valuta (7/15) och utelöpande sedlar hade vår Bank fasthållit; och den

var tillräckligt stark, emedan nästan inga depositioner funnos. Men misstron var stor och allmän. Egennyttiga exportörer begagnade den att motarbete reformen. T. o. m. Ryska finansministern befarade ännu långt senare dålig utgång äfven med de 8 miljonerna. Det kan derföre sägas, att de voro behöfliga endast för att stärka de svaga i tron. ||Dock bör jag uppriktigt tillägga, att jag sjelf först efter hand lärde mig anse de 8 miljonerna för en gagnlös börda.

När jag ser tillbaka på dessa mina första veckor i min nya ställning, tvekar jag icke säga, att tiden var väl använd. Från mina studentkam- 10
marevanor eller ovanor lösgjorde jag mig med ens och bar tjänste-
fracken från morgon till qväll, skötande nya arbeten, underhandlingar
och korrespondens, mottagande och afläggande besök, beivrande
bjudningar, resande med kurirfart, på allvar flink och färdig, ehuru
med 57 år på nacken. Minnet från denna korrta tid är också ostördt
gladt, och jag tillägger: mitt inträde i senaten var en mans med icke
ringa inflytande.||

III. *Chefskapet i finansexpeditionen.*

Jag har dröjt nämna att jag inträdde i stadig tjänst redan tidigare, än 20
mig ålåg. Orsakerna voro flera. Och senator Born var glad att tidigare
få åtnjuta semester, hvilken landtdagens öppnande dessutom hotade
att störa.

Snart var jag inne i affärsgången. Referendariesekreteraren, Gustafs-
son, var frånvarande. Protokollsekreteraren Calamnius, som i hans
ställe var föredragande, var sträng arbetare, insigtsfull och routinerad.
Kamreraren Thilén kunde sköta finanskontorets affärer, så att säga
med förbundna ögon. Båda voro vänskapsfulla. Senaten i semester
hade denna angenäma fredstid, under hvilken ärendena expedieras med
ringa diskussion. Hvar och en fick ansvara för sitt. 30

Hårda år tyngde på all min korrta verksamhet. Från gammalt ålåg
alla undsättningsåtgärder Finansexpeditionen, ehuru de rätteligen bor-
de tillkomma Kansliexpeditionen eller kanske med mera fördel Jord-
bruksexpeditionen, emedan de angå endast den jordbrukande befolk-
ningen, så att sedan Finansexpeditionen ställt anordnade, tillgängliga
medel till disposition, dessas användande icke skulle tillhöra dess
omsorg. Relationen om hithörande åtgärder sparar jag, tills jag i dessa
anteckningar hunnit det förfärliga året 1867.

Den finansiela ställningen var vid mitt tillträde icke svår. De stora
utlåningarne till sädesimport gjorde väl något bekymmer, emedan med 40
dessa från Rothschildska lånet härflytande medel de under krigsåren
utgifna uppsägbara obligationerna borde inlösas. Nu ingingo talrika
ansökningar om anstånd med återbetalningen. Det hade varit hårdt att
drifva dem, som attesterade, att de infört öfverenskommet quantum
säd och mjöl, men likaså att de till allmogen utkrediterat större delen
deraf, ||till prompt uppfyllande af aftal och|| att exekutivt uttaga
statsverkets fordringar, kanske bringa mången att derförinnan sjelf
göra cession, emedan hvarken banken eller enskilda kunde mottaga de
hundratal skuldsedlarne såsom säkerhet för försträckningar. Ställning-
en blef efter hand så tryckande, att statsverket före årets slut måste hos 50
baron Stieglitz upptaga ett temporärt lån af 1/2 miljon rubel, ||som
användes till inlösande af obligationer och liqviderades, allt eftersom
de utlånade medlen inflöto.||

Men detta rörde egentligen icke statsverkets tillgångar, medan
skulden fullt motsvarades af fordran och derutöfver fordringar till 5

miljoner mark utestodo dels hos allmogen, dels hos stadskommuner, nybyggnadslån efter timade eldsvådor. De ordinarie statsutgifterna hade väl blifvit betydligt förhöjda genom tidigare beslut och hemstäl-landen. Men deremot stego tullinkomsterna under året 1863 till ett belopp, hvilket de derförinnan aldrig hade uppnått – detta, året efter en sträng missväxt, ett bevis huru litet allmogen i följd af de rikliga lånen och gåfvorna hade känning af densamma. Jag fann senare, att också få arbetssökande infunnit sig till anordnade allmänna arbeten samt att vid dessa utbetalats verkligen oerhörda dagspenningar. Nämnas bör dock, att högt pris på trävaror och tjära 1862 i icke ringa mån bidrogo till det relativa välståndet.

Jag lärde snart finna, att statsutgifterna mindre öfverlagdt ökades derigenom, att Senaten under årets lopp hemställde om ökade och nya anslag utöfver årets statsförslag. Det blef svårt att komma från denna sed, rättare osed. Men i den mon tiderna försvårades, gick det lättare, så att de sista åren af min förvaltning sådant icke mera kom i fråga, utan hvarje gång någon expedition yrkade på anslag, beslöts att frågan skulle föredragas i sammanhang med statsregleringen. När då denna uppgjordes, så att ett ringa öfverskott visade sig, framtogs den under årets lopp samlade bundten af protokollsutdrag rörande sådana begärda anslag, och jag kunde under fullkomlig neutralitet åt Senaten öfverlemnna dispositionen af sagde öfverskott, som sällan motsvarade ens en tiondedel af de åskade anslagen. Ännu vid nedskrifvandet häraf känner jag den innerliga förnöjelse, med hvilken jag åsåg och åhörde denna delning ||, en förnöjelse, som jag anticipationsvis redan vid statens uppgörande hade delat med Thilen.|| – ehuru jag också mången gång kände ett stygn öfver, att en god sak kom att lida. Ty hvarje expedition begärde naturligtvis pengar för ändamål, hvilka chefen ansåg vara för landet nyttiga. Stundom fanns utväg att hjälpa saken genom anslag endast för ett år. Ty sådane extra ordinära anslag ruina icke, emedan de kunna åter afskäras. Men det är den omåttliga tillväxten af ordinarie budgeten, som förstör finanserna, genom att skapa ett deficit, så snart inkomsterna slå tillbaka.

Härunder lyckades jag samla en liten reserv. Den tiden utbetalades Ryska pensioner till personer, som uppehölo sig i Finland, från landtränterierna förskottsvis. Ersättning erhöles först efter 2 à 3 år, vanligen med mycket krångel. Dessa utbetalningar, fordran och liquid bokfördes i Banken i en särskild fond: »Rikskattkammarfonden». Nu upptogs väl resterande fordran alltid i årets s. k. »Kalkyl». Men i denna voro, såväl förutsedda, men till belopp okända, som oförutsedda extra utgifter så rundligt tilltagna, att hvad som till nyssnämnda fond inflöt, icke behöfde användas. Och då följande år åter endast resterande fordran blef i Kalkylen synlig, så var denna sparkassa en hemlig skatt. Behållningen i densamma förvandlades till Ryska 4 % Metalliques, hvilkas ränta äfven utfaller i guld. Den steg efter ett par tre år till 2 miljoner mark ungefär. Den kom då i dagen sålunda, att återstoden af ett lån, som Banken hösten 1862 gjort i d(å) v(ä)rande Ryska Kommersbanken för statsverkets mjölimport, skulle betalas. Det var betänkligt släppa reserven ur hand. Hos Finansministern begärdes derföre anstånd, men detta vägrades. När svaret kom, lät baron Rokassovsky kalla mig, mottog mig med en likbjudarmin och förkunnade med synbart eget bekymmer den sorgliga nyheten. Förvånad blef han, då jag tog saken kallt; och galet ansåg han det, att begära anstånd, då man hade pengar att betala med. Skrifvelsen måste föredragas i Senaten, och så kom skatten fram. Hel och hållen åtgick den dock icke. Men

tron, att väl någon gömd besparing skulle finnas, lefde ännu i Senaten sedan nöden uttömt hvarje tillgång. År 1866 öfvertog efter lång underhandling det då inrättade Ryska Utgiftskontoret äfven de ifrågavarande pensionsutbetalningarne, och den lilla Riksskattkammarfonden försvann, Det är mycket vanligt, att höra och se äfven i statshushållningen yrkas på utgifternas minskande såsom den rätta vägen att hjälpa upp en dålig ställning. Men detta är lättare sagdt än gjordt. Den enskilda kan knappa in på utgiftsidan, när inkomsten minskas. Saknar han kredit, är för honom nöden lag. Med statsutgifternas är förhållandet annat. De måste utgå, äfven om åtskilligt af desamma vore ett obetänksamt öfverflöd. Reformen i detta hänseende fordra lång tid och hafva mångfaldigt motstånd att bekämpa. En närmare granskning af våra statsförslag skulle också sätta granskaren i förlägenhet, hvar en indragning kunde och borde föreslås. Främst torde han väl hafva ett godt öga till aflöningarne. Förtroendetjenstemännens kunde utan vidare afknappas? Men dervid stannar det; ty de oafsätligas tillhör ett ingånget kontrakt. Så kunde resultatet blifva en besparing af 20 à 30 tusen mark efter tycke och smak. Men motståndet skulle omöjliggöra den. Att minska öfriga tjenstemäns antal efter afgang, ginge väl an vid några verk – mot vilkor att höja de återståendes löner. Det enda öfverflödiga verk, jag kunde påfinna, var Bergstaten i ett land, der inga bergverk finnas, icke heller malmanledningar, förtjenta att bearbetas kunnat upptäckas. Baron Stjernvall-Walléens sangviniska, lynne beredde mig vid tillfälle en varm dusch, då en Rysk bergsman inmutade kopparmalmanledningar i Kuusamo och Lepikko, s. k. magnet-jern-malmfält i Wiborgs län. En stor rikedom skulle gått oss ur händerna, emedan vi icke haft ögonen öppna o. s. v. ||Kuusamo kopparmalm var undersökt och väl känd. Den fanns i lösa stenar eller i mindre körtlar, knapp och fattig.|| Bådadera voro, såsom förmodas kunde, Gründeraffärer, af hvilka dock blott den senare kom till ett bolag, som snart gick öfver ända. Förslag om Bergstatens reform och dess förening med Manufakturdirektionen väcktes. Men efter min afgang kom bergstaten åter på fötter – till hvad gagn har erfarenheten visat. Min mening var att, må vara, en bergsman skulle vara chef för det nya verket och vid sin sida hafva en ledamot med insigter i handel och industri, en annan för patentväsendet, duglig till inspektor för industriella och handelskolor. För skilda ärenden skulle tillkallas lärare vid tekniska skolan och ett verkligt komerseråd i Helsingfors. Skulle för inmutningen särskild tjensteman varit nödvändig, hade en sådan kunnat bibehållas. Men för bruksdriften behöfvas uppenbart inga statsembetsmän. Äfven staten för allmänna bygnaderna, som reformerades efter Svensk modell, togs allt för vidlyftig med arkitekter i län, hvilka hafva blott ett par skolhus och kronomagasiner att erbjuda dem. Styrelsen hade välbetänkt upphört med allmänna byggnaders uppförande, emedan erfarenheten visat, att dessas underhåll blifvit dyrare än hyrda lokaler. Går man utom civilförvaltningen, så visar endast Skol- & gymnasiistaten en omåttlig tillökning under de senaste årtiondena. För min del yrkade jag på indragning af de lägre klasserna i lärdomskolorna, emedan det egentligen är i dessa tilloppet af lärjungar är stort, men deremot inrättande af real- eller borgarskolor, hvilka lägre klasser tillika skulle vara förberedande klasser för lärdomskolorna. Besparing i bestående anslag, skulle väl härigenom icke hafva uppstått, men tilloppet för framtiden till lärdomskolorna skulle hafva minskats, och nya anslag för dessa blifvit mindre trängande. Ännu må anmärkas det missbruk, som bedrifves med tilldelandet af 1/2 och 1/3

pensioner åt afskedstagande tjenstemän. Men i öfrigt torde vara svårt att finna på något statsöfverflöd att bortskära.

Ett misstag begicks i början af min tjenstetid, nämligen inrättandet af forstskolan i Evois. Motförslaget var att förena densamma med institutet på Mustiala. För min del var jag öfvertygad, att denna förening, ehuru billigare, var mindre lämplig. Och då vederbörande försäkrade, att åtminstone tolf utgående elever årligen skulle kunna anställas vid forstverket ||understodde jag Evois-förslaget.|| Vid detta verk begicks, såsom jag senare fann, det slöseri, att, medan statsverket 10 årligen utbetalade 1/2 miljon i aflöningar m. m., ingen stock såldes, emedan gjorda anbud ansågos vara för låga. Emellertid är det klart, att sålunda årligen ett antal stammar, i pris vida öfverstigande anslaget, förderfvades genom kärnröta. Jag dref det dock dertill, att åtminstone någon försäljning skedde. Chefen för detta verk var visserligen en rättänkande och för sin sak nitisk man, men envis och full af förvända kalkyler. Ännu 1867 lofvade han vid ett sammanträde hos Generalguvernören att leverera och till export sälja sleepers till en profit, som skulle gifva hela kostnaden för Petersburger jernvägen. I propositionen till Ständerna, som af mig uppsattes, ingick därför löfte, att statsverket 20 skulle tillskjuta behöflig kostnad utöfver de 18 miljoner, som af dem begärdes. Man vet, att på anförd väg icke en enda penni inflöt.

Öfver hufvud måste man ihågkomma, att ett så litet land som Finland måste dyrt betala förmånen af sjelfständig styrelse. Ty det behöfver snart sagdt alla de institutioner, hvilka i större stater äro erforderliga. Men det tillskott, som erfordras för att göra dem tillräckliga äfven för en mångdubbel folkmängd, är jemförelsevis ringa mot kostnaden för så att säga stommen.

Sannt är dock, att äfven i statshushållningen utgiftssidan är hufvudsak. Men den skall bestämmas icke med en blick på inkomsterna, utan 30 efter landets verkliga behof, hvarvid väl sparsamhet är en dygd, men mod att något riskera för landets andliga och materiela förkofran en annan. Jag vågar försäkra, att jag icke skulle saknat detta mod, och jag tror, att jag i några punkter bevisade det, t. ex. genom uppoffrandet af 2 miljoner för myntreformen, allt under brist, det kan sägas utan bröd för morgondagen. Ty 1865 var äfven ett missväxtår, som kräfde stora undsättningsåtgärder. Men med hvarje år tvingade ställningen allt mera till den sämsta statshushållning – den, att rätta utgiften efter inkomsten. Vår statsinrättning drifver också öfver hufvud till en sådan dålig hushållning. Nya skatter kunna endast af landtdag påläggas; men 40 sålänge landtdagen icke har någon kontroll öfver utgifterna, skall den icke åtaga sig nya skatter. Att kostnaden för folkskolorna beviljats, är ett undantag, som icke torde återkomma, och proposition härom var obehörig, emedan det väl ålegat styrelsen att sörja för folkundervisningen med disponibla tillgångar. Stora tillfälliga utgifter såsom t. ex. för jernvägar och kanaler äro en annan sak. Sagda förhållande måste förr eller senare göra ställningen ohållbar. Ty den medför icke blott, att utgifterna, till skada för landet måste ytterligt inskränkas, när inkomsterna falla, utan förleder äfven, när dessa stiga, att öka de stående utgifterna, så att i dålig tid ställningen blir allt svårare.

I slutet af 30talet hade man kommit till en sådan punkt, att stående 50 statsbrist stod för dörren. Då reformerade baron von Haartman tullväsendet, som derefter gaf en jemnt vexande rikedom. Han var en mäktig man. Han skref sin egen tulltaxa, bakom den officiela taxans rygg. De tryckta exemplaren af densamma hade ingen förordningsrubrik, intet datum, ingen underskrift. Men enligt detta falsifikat beskat-

tades landet till miljoner. Så vidt jag känner, hade han för ingen förevisat något slags fullmakt. Men antagas måste, att han innehade en sådan af Hans Majestät. Den officiela taxan, lika med den Ryska, skulle dragit största delen af vår tullgifvande import öfver Petersburg, emedan det skulle varit fördelaktigare för våra handlande att förse sig derifrån i små partier än från utlandet med förråd för 8 vintermånader mot mycket dyr kredit. Före von Haartmans tid hade man hjälpt sig sålunda, att varorna inklarerades under falska rubriker, men hvarje tullkammare ålåg att leverera en viss summa, som af ortens handlande sammanbragtes pro rata. Denna stambokssumma var en småsak; importen var nära nog tullfri, men statskassan skördade också endast 200 000 rubel årligen ungefär eller något deröfver. Deraf den hotande bankrutten, som nu undgicks. Man kan säga, att Kejsaren tillät sina ministrar luras af baron v. Haartman, ehuru äfven antagligt är, att finansministern Cancrin var med i komplotten. ||Mot denna koncession inrättades såsom gengäld tullbevakning vid gränsen, för att hindra insmuggling af utländska varor härifrån till Kejsardömet. Det var denna smuggling, som var den sära punkten och har hotat oss med Rysk tullförvaltning mot viss procent af hela gemensamma tullinkomsten, i likhet med det tidigare förfarandet i Polen. || Baron v. Haartman hushållade visligen med rikedom, byggde Saima kanal m. m., hade 4 miljoner blanka rubel tillreds för krigskostnaden och bestred räntorna för krigslånen samt efter krigets slut för Ryska lånet, hvarmed Tavastehus jernväg byggdes.

Baron Langenskiöld hade icke varit tillräckligt sträng i afseende på ordinarie-utgifterna, hvilka hastigt ökades. Äfven för 1863, då jag inträdde, förefanns en tillökning i Utgiftsstaten af 600 000 mark ungefär på en budget enligt statsförslaget af nära 12 miljoner, alltså – af 5 %. Att en sådan progression, d. v. s. statsutgifternas fördubblande på 20 år icke bär sig i vårt land, är klart nog. Jordskatten är fix och stiger med spannmålspriset endast med 1 % per år. Personala utskylderna med ungefär lika andel. Den enda elastiska statsinkomsten är tullen, som sedan v. Haartmans reform närmat sig till hälften af all Allmänna Statsfondens inkomst. Men denna elasticitet är, tyvärr, tvåsidig. Dåliga skördar neddrifva densamma plötsligt, och deficit står snart för dörren. Kartasigillmedlen, ehuru jämförelsevis af mindre betydighet, äro fastare, emedan under dåliga år lagsökningar m. m. så enormt stiga. ||Bränvinsbränningsarrendet var eljest föga vexlande, men minskades nu till följd af bränningsförbud i de norra länen. || Postmedlen böra ingen behållning lemna. ||Redan när 20 penniportot utsträcktes till 20 mils distanser, infann sig deficit – såsom förutses kunde, ehuru äfven jag tillstyrkte nedsättningen. || Lotsverkets inkomster hafva aldrig betäckt utgifterna. Forststaten var på min tid endast en tung börda. Tavastehus jernväg likaså. Utom det, att dess inkomster betäckte endast 1/2 å 2/3 af utgiftsstaten, erfordrade densamma för så kallade kompletteringsarbeten betydliga extra anslag – att icke tala om räntan på anläggningskapitalet.

Men dessa sistnämnda titlar höra hellre till utgiftsstaten. Då den svåra missvexten 1862 föregick mitt inträde, då äfven 1863 och 64 voro svaga år, 1865 verkligt missvextår i de fyra nordliga länen, 1866 likaså ett dåligt år i hela vestra och nordvestra Finland, men deremot i Östra delen det sädesrikaste sedan 1861, samt då all denna nödtid följdes af det förfärliga året 1867, är det lätt insedt, att statsinkomsterna måste år för år nedgå. Mest verkande var tullinkomsten, som från 8 000 000 mark 1863, sågningsafgiften häri inberäknad, nedgick till 5 000 000

mark år 1867. Denna nedsättning utgjorde 20 % af statsinkomsten. Härtill kom såsom den dernäst största minskning, att med husbehofsbränningens upphörande det fordna bränvinsarrendet icke de första åren kunde ersättas ur bränvinskatten, enligt ständernas åtagande, utan tvärtom äfven kontrollkostnaden måste af statsverket förskjutas. Småningom ökades också kronoresterna. Kartasigillata och flera mindre poster nedgingo, ehuru med små belopp, ||förstnämnda inkomst äfven i följd af den nya, af ständerna 1863 antagna förordningen och mycket ökad kostnad för tillverkningen af nytt stämpladt papper och stämpelmärken; hvarmed följde kassation af stora förråd gamla kar-

10 tor.|| Deremot steg jordskatten med medelmarkegången, ehuru årsmarkegången i Senaten vanligen nedsattes under markegångssättningen i länen. Men sedelmyntets fallande i förening med dåliga årsvexter höll spannmålspriset högt. Äfven smörets ingående i skattepersedlarne verkar höjande, emedan dess pris bestämmes af ökad konsumtion i utlandet; och är det förunderligt nog, att ständerna icke yrka på dess uteslutande.

Under allt detta skedde två skattenedsättningar, hvilka dock undgingo den allmänna uppmärksamheten, ehuru den ena kom till ständernas pröfning. Åtgärden, i princip riktig, kan dock kanske icke försvaras mot den påföljande svåra missvexten 1867, då hvarje bevarad mark blef af värde. Förhållandet var, att nöden i följd af missvexter komplicerades med en handelskris och en penningkris. Den senare hade väl sin grund deri, att många nya företag framlockats af lättheten att få pengar ur Finlands bank ||och vissa statsfonder.|| Äfven större jordbrukare hade begagnat en frikostigt medgifven blancokredit. Jordbrukarene fingo dåliga vexter, fabrikanterna uthärdade icke den tid, som alltid fordras, för att skaffa ett fabrikat säker afsättning. ||Ryska rubelssedelns fallande hämma- deras export på Ryssland. Äfven i öfrigt

20 var konjunkturen för exporten dålig.|| När stoppning inträdde, drog den ena den andra med sig i fallet, sedan Banken förgäfves sökt att med goda pengar rädda de dåliga. Ännu 1863 betalades skogsprodukter passabelt väl. Men redan påföljande år inträdde en dålig konjunktur. Såsom redan nämndes, hade den stora utlåningen af statsmedel 1862 inledt stor spekulation i denna affär. I Österbotten ökades den med engelska pengar, d. v. s. äfvenså bancokrediter. Det ständigt stigande myntagiot godtgjorde dock i någon mon exportörerna till utlandet. Men efter myntreformen var denna profit försvunnen. Fabrikanterna, bland dem jernverksegare, som afsätta på Ryssland, kunde icke höja

30 försäljningspriset, men den Ryska sedeln gaf indragen i mark 18 % mindre än förut. Visserligen vunno deremot alla de, som taga råämnen från utlandet, ungefär motsvarande nedsättning i inköpspriset. ||För dem blef dock myntreformen en hjälpare ur verkligt betryck. Men|| priset på inhemskt råmaterial och arbetet kunde nedsättas först efter hand, i den mon priset på lefnadsförnöterna omsattes – ty prisnedsättningen var i sjelfva verket nominel, från papper till metalliskt mynt. Dessa omständigheter föranledde, att jag föreslog exporttullens borttagande samt jernverkens befriande från erläggandet af masugnstionde och hammarskatt. Alla dessa utgöra en direkt skatt på produktionen

40 och såsom sådan förkastlig, der den icke kan åhvälfvas konsumtionen, hvilket inträffade endast med en del af jernstillverkningen. Bådadera mötte motstånd i Senaten. Exporttullen föranledde en omröstning, som väl klart visade, huru litet principer gälla. Man medgaf ett endast temporärt borttagande af densamma, och omröstningen varierade från 3 till 5 år. Jag fick inför allmänheten stå för denna löjlighet – desto

50

förvärdare, som saken främst gällde en industri, hvars material, stocken – erfordrar 2 å 3 års släpning och flötning och ofta först efter fyra år kommer försågad till exporthamn. För denna industri talade äfven konkurrensen med svenska exporten, som var tullfri. I fråga om jernskatten uppträdde främst senator von Born, envist vidhållande att den var en »grundskatt», som endast med ständernas samtycke finge aflyftas, motsättande sig för öfrigt hela åtgärden. Då konstitutionalismen äfven i Ekonomiedepartementet var stor, och insigten hos flertalet i tvistefrågan ringa, lyckades han få den till Senatens plenum, der ledamöterna af Justitiedepartementet naturligtvis voro likgiltiga för den finansiela sidan. Mig skulle omgången varit likgiltig, om blott icke tiden förhalats, så att åtgärden nu kom till stånd först 2 år efter myntreformen. Så kom frågan till Ständerna 1867. Jag satt då på riddarhuset och hade tillfälle att slående vederlägga min ärade kollegas, endast af hans broder understödda grundskattsteori. Mitt exempel var: ett jernverk på Rödbergen vid Sandviken, arbetande med svensk malm och kanske med engelska kol, ålägges »grundskatt», men alla öfriga fabriker i Helsingfors äro fria. Jag önskade också bereda jordbruket en lättnad, och i ett yttrande rörande myntreformen. hvarom längre fram, hade Senaten på mitt förslag till Hans Majestät uttalat den åsigt, att, emedan medelmarkegången stigit i följd af myntvärdets försämrande, densamma borde några år framåt nedsättas med visst procental. Men då jag efter reformens genomförande yrkade på hemstälkan härom, vägrades sådan af pluraliteten. Äfven jag kände väl vådan af skattenedsättning, emedan i behofvets stund ny eller ökad beskattning är omöjlig. Men jag var också öfvertygad att, så snart missvexterna upphörde, ökad produktion inom kort skulle gifva ersättning; hvarföre all denna hämmande skatt borde borttagas. Och äfven ökad jordskatt är direkt skatt på produktionen, hvilken endast till obetydlig del blir konsumtionsskatt, emedan spannmålsproducenten sjelf i vårt land är den största konsumenten.

Exporttullfrågan hade för mig ett, för andra doldt efterspel. Bland tullbelagda artiklar var äfven lump. Man öfvertygade mig – halft – att våra pappersfabriker hotades med undergång, om lumpexporten blef fri, emedan den i Ryssland var belagd med tull, och fabrikerne derstädes med i följd häraf billig lumpskulle kunna underbjuda våra fabrikers produkter, som genom fri export af och stigande pris på lumpen skulle fördyras. Fullkomligt riktigt är påståendet icke, emedan äfven våra fabriker taga lump från Ryssland af brist på tillräcklig tillgång inom landet. ||Men det kunde väl befaras, att man i Ryssland skulle borttaga den fria utförseln af lump till Finland, emedan då härifrån (från) Wiborg) kunde transito exporteras tullfritt till utlandet. Också är lump-utförseln i de flesta länder underkastad restriktioner. || Jag vågade och ville icke envist vidhålla tullfriheten och utverkade genom grefve Armfelt, att tulln på denna vara bibehölls. Grefvens bref är dateradt 1866. På Ryska Finansministerns yrkande bibehölls äfven tullen på kreatursben, emedan dessa kunde från Ryssland exporteras öfver Wiborg eller annan Finsk hamn. Så blef och är än i denna dag exporttullen på dessa båda artiklar kvarstående.

På plankor och bräder tynger ännu sågningsskatten – ehuru ganska lätt. Min afsigt var väl att borttaga äfven den – med tiden. Men denna tid blef mig icke förunnad. Skatten, förut pålagd sågarne, kunde väl då anses representera en konsumtionsskatt, nämligen för den del af produkten, som förbrukades inom landet. Men då den kastades på exporten, blefvo de små salusågarne för det mesta fria, och skattens

natur förändrades.

Den minskning i statsinkomsten, jag nu föranledt, uppgick väl blott till 400 000 mark ungefär. Men denna summa var i våra förhållanden betydlig, i dåvarande förhållanden isynnerhet. I yttersta hand kom den bonden till godo genom högre pris för skogen, billigare för jernet. Af hjertat unnade jag honom den ringa hjälpen. Statsverket skulle med tiden få sin andel i priset för stock ur kronoskogarne.

10 ||Deremot föranledde jag 1865 en förhöjning, ehuru (för kust- och ångbåtsfarten isynnerhet) lindrig, i lots- och båkafgiften. Härigenom kom i denna titel inkomsten att något så när betäcka utgiften, fastän icke genast.||

Jag öfvergår till några ord om stats-utgifterna. En, redogörelsen till 1867 års ständer bilagd tablå uppvisar följande utgiftssiffror i tusental:

	1864	—	1865	—	1866	—	1867
Ordinarie	12 825		12 923		12 942		12 863
Extra							
ordinarie	4 074		2 420		2 254		1 343
Summa	16 899		15 343		14 196		14 206

20

Om den årliga, s. k. kalkylen för extraordinära utgifter gäller, att den till stor del icke representerar tillgång af årets inkomst, utan kontant behållning och fordran från föregående tider äfven låneliqvider i debet och kredit. Å utgiftsidan åter ingå äfven förslagsanslag, som sällan till hela beloppet användas. Dock förekomma stora bestämda utgifter t. ex. för 1865 åt Hypoteksföreningen till minskande af kapitalrabatten på dess utländska lån 556 900 mark, för Tavastehus jernväg 258 400 mark, för inlösen af Tervus donationsgods 232 000 mark. Sådane utgifter skulle dock icke kunna bestridas, om icke inkomsterna vore i

30

ordinarie statsförslaget med den försigtighet beräknade, att verkliga inkomsten öfverskjuter beräkningen. Sedvanligt är, att medium bör tagas för de tre föregående åren, för hvilka räkning ingått ||t. ex. i 1865 års slut för åren 1861, 62 & 63.|| I goda tider måste inkomsten öfverstiga detta medium, men i dåliga måste den för de rörligaste inkomstittlarne nedsättas. Äfvenså innefattar det egentliga statsförslaget på utgiftssidan vissa förslagsanslag, så högt tagna, att de lemna någon behållning.

40

Äfven anförda ordinarie utgiftssummor äro tagna ur statsförslagen.

De utvisa, med huru jämförelsevis ringa belopp utgiftsförslaget på fyra år ökades, d. v. s. med mindre än 40 000 mark. Den starka stigningen från 64 till 65 af nära 100 000 mark faller på två poster: Ökad kostnad för kartasigillatakotoret till följd af Ständernas nya förordning ungefär 40 tusen samt på skol och gymnasiistaten ungefär 60 tusen mark.

50

Sagda kartasigillataförordning medförde olägenheten att öka utgifterna, men icke inkomsten. Alla gamla förråd i kopekskartor måste kasseras, nya i mark och penni tillverkas, kartor och stämpelmärken. Ett eget stentryckeri under läs och bom måste i senatshuset inrättas. Utom anordningen häraf hade saken för mig ett enskildt obehag. Alla valörer skulle utsättas både på Svenska och Finska. Men på de små pennimärkena sänkades utrymme, om icke vapenstämpeln utslöts. Som siffran visade valören, lät jag därför på dem införa endast finsk text. Ordet Penniä syntes icke svårt för en Svensk att begripa. Men i Petersburg lär expeditionssekretären Wallenskiöld upptäckt denna förbrytelse, som medförde en skrifvelse från Statssekretariatet och enskild brevexling med grefve Armfelt. Ändring blef nödvändig.

Äfven Ständernas prisvärda, men också mycket prisade frikostighet

i öfrigt reducerade sig för statsverket till ökade utgifter. Orätt var, att ständerna skulle åtaga sig utgiften för folkskoleväsendet, Ty denna är icke extraordinär och tillfällig, utan bestående och jemnt vexande, med undantag för första inrättningen af seminarier. Såvidt den icke kan bestridas af kommunerna, bör den väl anses för en skyldig statsutgift i hvarje land. Det kan väl sägas, att ständerna sålunda vinna inflytande på skolförfattningen. Men på denna utöfva kommunerna en åtminstone negativ kontroll. Följden är nu, att landtdagen bundit händerna på sig för all framtid och blifva urståndsatte att bevilja temporära anslag för nya allmännyttiga företag. Det hade varit lätt att från början 10
 hvälfva en ny utgift af ett par hundratusen mark på statsverket. Men sådant blir hart omöjligt, när beloppet stigit till miljoner, äfven om statsinkomsten under tiden stigit i högre proportion. Ty för denna ökade inkomst finnes nog användning, mera eller mindre påkallad af landets verkliga behof. Detta dock derhän. Såsom känt väntade 1863 års landtdag af beviljning och bränvinsskatt miljoner. Men landtdagen afskar inkomsten af den förra genom stadgandet, att beviljningen skulle utgå efter inkomst äfven af jordbruket, icke såsom regeringen föreslagit i procent af jordens uppskattningsvärde. Det senare vore nämligen irrationelt då fråga är om en inkomstskatt. Denna smula 20
 insigt ansågo de unga, stora statsekonomerna hafva i styrelsen saknats, Att jordegarens väsentligaste inkomst är hans egen och familjens uppehälle, boning värme, lyse, föda och beklädnad, och att denna aldrig skulle eller kunde inberäknas i den beskattade inkomsten – det råkade de icke inse och förutse. Och veterligen påminte dem ingen derom. De än högre beräkningar, som ställdes på bränvinsbrännings- skatten, skulle först efter ett decennium realiseras. Såsom tidigare nämndes hade detta till följd, att statsverket icke blott förlorade en betydlig del af den förut för husbehofsbränningen utgående inkomsten, 30
 hvilken nu hade bort ur den nya skatten ersättas, utan äfven nödgades utbetala förskotter för beslutade utgifter, som borde ur densamma utgå, hvilket förhållande under de svåra åren 1865–67 var föga glädjande. Bland sådane utgifter var äfven inlösen till högt pris af husbehofsbrännarens redskap. Den allmänna nöden gjorde åtgärden önskvärd. ||Den skulle gifvit vederbörande metallens dubbla pris. Men den påkallade en utgift af 1 1/2 miljon mark.|| Det medgafs innehafvare i de norra länen att qvittera lösen mot kronoutskylder och kronolån, och senare användes till kontant inlösen 800 tusen mark, som i räntebärande obligationer låntogos ur särskilda militiestatens fonder. Allt detta förtjenar anföras såsom exempel på de mångahanda svårigheter, af hvilka på denna tid finansförvaltningen ansattes. 40

Anordningen af den nya kartestämplingen, af kontrollen öfver brännerierna och bränvinstransporten, af ökad bevakning mot luren- drejeri och lönnbränning, af nyssnämnda inlösen af bränningsredskap och kopparns försäljning m. m. gaf ett oändligen tråkigt detaljarbete. I senaten såsom i alla verk äro tjenstemännen endast skrifkarlar. Or- ganiserande, praktisk verksamhet är dem främmande; och det är mycket svårt att för sådan detalj få något biträde. Det skulle stöta på det tragikomiska att omtala det prackeri, hvilket sålunda kom att tillhöra den s. k. finanschefens befattning. Till de omtalade kostnader, 50
 hvilka landtdagen 1863 föranledde, hörde äfven, utom förskotter för fyrbåkar och fängelsebyggnader, kostnaderna för sjelfva landtdagen, häri inberäknadt, jemte de allmänna kostnaderna, de för ett antal komiteer och såsom förskott ledamöternas af bondeståndet arvoden. Dessa mångahanda utgifter ökade väl icke ordinarie budgeten, men de

tyngde därför icke mindre på utgiftsstaten för hvarje år. Budgeten för sådana extraordinära utgifter ingår i en ofvan nämnd, s. k. »Kalkyl öfver statsfondens tillgångar» m. m., i hvilken upptogos jemte ordinarie inkomst och utgift för året Allmänna statsfondens utestående fordringar samt å andra sidan äfven ordinarie utgifter beviljade efter statsförslaget uppgörande, de extraordinära utgifterna och såsom öfverföring till följande år de efter presumerad afbetalning återstående fordringarne, så att differensen i dessa vid årets början och vid dess slut kommer att utgöra kalkylerad inkomst. Då äfven penningbehållningen i ränterierna vid årets början upptages i debet, men deremot i kredit en rund summa, som anses behöflig under följande årets första månader, förrän skatter för året hunnit inflyta, visar alltid äfven differensen mellan dessa poster en disponibel kontant tillgång. ||Likaså ingår bland tillgång behållningen i kronomagasinerne, utförd i penningvärde, ökande nyssnämnda post.|| Tagas nu presumemde låneinbetalningar låga, såsom försigtigheten det bjuder, så måste en årlig behållning på kalkylen uppstå, hvilken visar sig i ränterierna och kronomagasinerne. Fordringarne bestå för det mesta i låneunderstöd vid större brandolyckor i städerna och vid missvexter. Tyvärr återkommo anledningarne att utgifva nya lån, och de för missvexter voro en stående utgiftstitel, hvilken förslagsvis ingick i kalkylen. Till dessa poster i kalkylen, hvilka verka till en mindre beräknad behållning för året, än den effektivt visar sig vara vid årets slut, kommer, att, då redan i statsförslaget ingå vissa förslagsanslag, hvilka likasom de betydligaste extra ordinära anslagen i kalkylen måste utsättas till ett belopp, som i hvarje händelse blir tillräckligt ||så uppstår äfven på dessa poster någon besparing i de kalkylerade utgifterna.||

Det borde ålegat regeringen att sörja för denna lägenhet likasom för den offentliga undervisningen i öfrigt. Äfven kan sägas, att byggandet af fyrbåkar med en skatt pålagd embetsmän och jordbrukare är illa vald. Lotsverket är icke ens såsom posten och telegrafan en anstalt för allmän, utan för vissa klassers gagn, som derpå vinna och borde af de vinnande bekostas. Äfven ur mensklighetskänslans borde rederierna i främsta rummet sörja för bevarandet af sina tjenares lif. Så sker i andra länder.

Bevillningen aflopp temligen utan skada, ehuru längtdensamma föll från Ständernas sangviniska förutseende. Regeringen hade föreslagit, att enligt Svenskt mönster jordbrukaren skulle betala efter egendomens uppskattningsvärde icke efter inkomst. Ty det är klart att hans inkomst öfver 500 mark blir närmast ingen, då hushyra, värme, ljus, beklädnad m. m., som han och hans familj har från hemmanet, icke tagas i beräkning. Men 1863 styrdes landtdagen af en mycket vis ungdom, som ganska riktigt fann det vara irrationelt att bestämma en inkomstskatt efter egendomsvärdet. Men hvarje skatt, som träffar endast ett ringa bråktal af befolkningen, måste blifva ett bråktal. Och i vårt land är all skatt sådan, då den icke träffar jordbrukaren. För tillfället kunde dock herrarnes rationalism komma väl till pass, emedan den hårda tiden för jordbrukaren gjorde hans befriande önskvärdt.

Bränvinsbränningsskatten deremot blef så obetydlig, att den åren 1866 och 1867 lemnade en årlig brist af 160 000 mark ungefär i den statsverket tillkommande ersättningen för den forna bränvinskatten; hvilken brist ännu 1868 ökades till 350 000 mark, sedan Ständerne 1867 nedsatt skatten. Emedan man, så vidt möjligt ville infria Ständernas gifna löfte om husbehofsbränningspannornas inlösen, tilläts dem, som voro skyldiga för spanmålslån, att legolemna pannor i likvid. Fastän

jemförelsevis få begagnade medgifvandet, hade beloppet dock 1867 uppgått till 100 tusen mark. Det var sammanlagdt en betydlig afbränning. Många föredrogo att uttaga och sälja dem. År 1867 lånades för ändamålet ungefär 800 000 mark i statsobligationer ur Militiestatens kassor, hvilka efterhand af bränvinsbränningsmedlen återbetalats. Jag kan säga att hela denna angelägenhet gaf mig mycket arbete. Auktionerna, Författningen angående fabrikernas inrättning och kontrollen, särskilda nödvändiga koncessioner förbi Ständernas omöjliga föreskrifter, tillsättning af kontrollörer, t. o. m. anskaffandet af profvare och hänglås, föreskrifter för pannornas inlösande under vederbörlig kontroll, kopparns försäljning m. m., som jag icke ens kan erinra mig, erfordrade dubbel möda för den, som skulle studera sig in i all denna detalj. Och i vårt lands styrelse, är det nödvändigt, i de flesta expeditioner, att chefen sjelf handlägger alla dylika ärenden. Ty referendariesekreterarne äro skrifkarlar, hafva äfven vanligast deraf arbete nog, och någon underordnad auktoritet att anlita finnes icke. Kanslichefen skall känna sättet att föda och kläda sitt folk i lasaretten och fångelser, postiljoner o. s. v. jordbrukschefen sina landbruksskolor och mejerier, ekonomiska detaljer vid jernvägarne m. m. Men kanske har finanschefen oftare än någon annan nya detaljer att vårda om. För affären i fråga hade jag dock en klok medarbetare i protokollsekreteraren Calamnius och en teknisk rådgifvare direktorn för tekniska realskolan. Jag tror, att ordnandet skedde både till så billig kostnad och så noggrannt, att någon betydligare ändring deri icke varit behöflig. Största bekynner gafvo dock all min tid –

Undsättningarne

Åt hvilket sorgliga ämne, jag vill egna ett särskildt korrt kapitel.

384 *J. V. SNELLMAN – C. ULLNER 12.I 1877* *RA, C. Ullners samling*

Mitt allvarliga uppsåt var, att åtminstone vid brölloppet få framföra min lyckönskan.

Men – men ålderdomen är så tung.

Tillåt mig derföre att få härigenom försäkra, huru uppriktigt jag deltager i unga Fruns öden och tillönskar dem lycka och välsignelse.

Fast tror jag, att eget ädelt stämtdt hjerta, och det kära exemplet från hemmet skola trygga framtiden.

Att intaga gammal och ung är ett stort beröm. Skänk derföre den der vackra välvilliga blicken äfven åt detta afskedskort från en gammal

tillgifven Vän
Joh. Vilh. Snellman

d<en> 12/1 77 – kl 2 m.